

MEDEDELINGENBLAD

HISTORISCHE VERENIGING HARDINXVELD-GIESSENDAM

JAARGANG 17 NUMMER 2

december 1995

Op de omslag: De dijkversterking, hier nabij de schenkeldijk in Den Bout, is in volle gang.

COLOFON

Uitgever	Historische Vereniging Hardinxveld-Giessendam
Redactie	C.D. van Bennekom, W.F. van de Bree-Ooms, M. Ritmeester-van Perse, N.R. van der Wiel-de Rover
Eindredactie	D.J. de Jong
Foto's en reproducties	C.D. van Bennekom, W.F. van de Bree-Ooms, archief Historische Vereniging Hardinxveld-Giessendam, J. Hoogendoorn, D.J. de Jong, E. Klop, G. Termaat, F.W. Wolterbeek
Druk en lay-out	B.V. Grafisch Bedrijf Tuijtel
ISSN	1381-3528
Oplage	900
Redactieadres	Buitendams 77, 3371 BB Hardinxveld-Giessendam, telefoon 0184-614563, telefax 0184-611589
Verschijnen	Halfjaarlijks. Het wordt gratis toegezonden aan de ruim 765 leden van de vereniging en de zusterorganisaties in de regio. Daarnaast is er een aantal exemplaren beschikbaar voor andere belangstellenden. De losse verkoopprijs bedraagt f 3,50.
Kopierechten	Overname van artikelen of gedeelten daarvan zijn toegestaan mits duidelijke bronvermelding en toezending van een exemplaar aan de uitgever.

BESTUUR

D.J. de Jong	Buitendams 51	3371 BA	Hardinxveld-Giessendam	0184-615094	voorzitter
C.D. van Bennekom	Drijverschuit 8	3372 VA	Hardinxveld-Giessendam	0184-611439	vice-voorzitter
mw. W.F. van de Bree-Ooms	Buitendams 77	3371 BB	Hardinxveld-Giessendam	0184-614563	secretaris
J. Dubbeldam	Buitendams 134	3371 BN	Hardinxveld-Giessendam	0184-613938	penningmeester
M.J.A. de Haan	Buitendams 4	3371 BL	Hardinxveld-Giessendam	0184-616586	archivaris
J. van den Bout	Albert Cuypstraat 17	3372 XA	Hardinxveld-Giessendam	0184-616450	lid
J.J. van Houwelingen	Binnendams 6	3373 AD	Hardinxveld-Giessendam	0184-617726	lid
mw. C. van der Plas	Kon. Wilhelminalaan 154A	3372 AH	Hardinxveld-Giessendam	0184-612939	lid
mw. N.R. van der Wiel-de Rover	Spindermolen 13	3371 RN	Hardinxveld-Giessendam	0184-616502	lid

De minimum contributie voor 1996 bedraagt f 25,00. Voor jeugdleden (tot 18 jaar) en senioren (65 jaar en ouder) f 20,00. Hogere bedragen, evenals donaties en legaten, zijn altijd welkom.

Bankrekening: 3250.99.139 (Rabobank) Girorekening: 3879669. Graag bij elke betaling duidelijk vermelden wat u betaalt.

VAN DE VOORZITTER

De warme zomer ligt al weer even achter ons. Die zomer was niet alleen vanwege het weer warm. Ook door andere zaken werd de temperatuur soms hoog opgedreven. Ik denk daarbij aan het tumult rondom de straatnamencommissie van Hardinxveld-Giessendam, waarvan ik -toevalligerwijs- voorzitter ben. Ook onze vereniging heeft in deze commissie een vertegenwoordiging. De door enkele raadsfracties ingediende motie tot opheffing heeft het echter niet gehaald. Menige regionale krant stak met dit alles wat de draak. Niet helemaal ten onrechte, dunkt mij. Er was immers wel wat anders om je druk over te maken. Ik doel hierbij op drie belangrijke veranderingen op het gebied van de infrastructuur, die ik al eerder heb gememoreerd: de Betuwelijn, rijksweg 15 en de dijkverzwaring. Schreef ik wat dit laatste betreft in het vorige mededelingenblad nog wat onzeker over wat ons te wachten staat, thans is dit alles veel duidelijker. Medio september was het zover en stak minister Jorritsma 'de eerste spade in de dijk'. Nog maar nauwelijks was er begonnen met het rooien van een strook griend nabij de schenkeldijk in Den Bout of er hing op een avond een inwoner van Boven-Hardinxveld aan de telefoon. 'Of wij, als Historische Vereniging, wisten dat de dijk werd verziekt'. Ja dat wisten wij, hoewel ik mij haastte om dat laatste woord wat af te zwakken. Via de Stichting Dorpsbehoud hadden we zelfs een vertegenwoordiger in de dijkcommissie. Dat stelde de beller enigszins gerust. Toch haalde hij nog een keer vaart: 'Sinds wanneer maken we dijken van zand?' Ook op dat punt kon ik antwoorden en wel dat men ongetwijfeld heel goed wist waarmee men bezig was. Met een 'succes aan de vereniging' nam hij afscheid.

Rond diezelfde tijd stond in 'NRC Handelsblad' een artikel over de opbloei van de lokale geschiedschrijving. Uit dit artikel blijkt dat in Nederland 1,3 miljoen mensen lid zijn van een historische of aanverwante vereniging. 'De grootste hobby van Nederland', noemde de redacteur het lid zijn van een dergelijke instantie, waarvan er maar liefst 6.000 zijn. Onder deze 6.000 bevinden zich 800 echte

historische, geschiedkundige of heemkundige 'clubs'. Vooral de laatste tien jaar hebben al deze verenigingen een forse groei doorgemaakt. Ook bij ons is dit het geval. In twee jaar tijd hebben wij er ruim 200 leden bij. Dit jaar 45, zodat je kunt stellen dat de groei enigszins aan het stagneren is.

Het is alleraardigst om te lezen wat al die verenigingen organiseren. Dat varieert van het houden van film-avonden, waar oud filmmateriaal wordt getoond, tot historische broodmaaltijden en diners. Er worden foto's verzameld, lezingen verzorgd, boeken uitgegeven, oude spellen uit de kast gehaald (tot aan de herinvoering van hanegevechten toe) enzovoort.

Ook gaat het artikel in op de oorzaak van deze explosieve ontwikkeling. De belangrijkste reden om lid te zijn van een historische club is de behoefte om eens terug te zien naar een tijd dat alles veel rustiger was. In onze hedendaagse tijd van gejacht en gevlieg is dat een logische oorzaak.

Namens het bestuur wens ik u alvast goede kerstdagen en een gelukkig nieuwjaar toe. Een jaar, waarin u iets meer contributie zult moeten betalen, maar nog steeds is onze contributie in vergelijking tot 'zusterverenigingen' aan de lage kant. Dat is mede mogelijk door de vrijwillige bijdragen, waarom wij jaarlijks met de nodige schroom vragen en die u telkens weer overmaakt. Heel hartelijk dank daarvoor!

december 1995,
Dick de Jong

INFORMATIE PENNINGMEESTER

Tijdens de in het voorjaar van 1995 gehouden algemene ledenvergadering is besloten om de contributie voor het komende jaar vast te stellen op minimaal f 25,-, voor jeugdleden tot 18 jaar en ouderen boven de 65 jaar op f 20,-.

Hierbij willen wij als bestuur, iedereen die niet op de ledenvergadering aanwezig was op de hoogte stellen. De zaal was goed gevuld, maar ruim 700 leden zaten er niet.

Wist u dat onze vereniging één van de groot-

ste historische verenigingen in ons land is, waar u ook nog de meeste boeken of boekjes ontvangt voor de laagste contributie? **ECHT WAAR!**

Bij dit laatste mededelingenblad van 1995 ontvangt u een acceptgiro waarmee u een extra bijdrage over kunt maken. Deze bijdrage is zeer welkom. Het bestuur wil niet graag schooien. Maar ook voor onze vereniging nemen de lasten steeds toe. Denkt u alleen maar aan de kosten voor het maken van onze publikaties. Graag ook dit jaar weer uw extra bijdrage, zodat de contributie voor iedereen op te brengen blijft. Bij voorbaat dank!

J. Dubbeldam

En het water kwam....

KRONIEK VAN HARDINXVELD-GIESSENDAM (VERVOLG)

20e jaargang 1906

4 februari 1906

Uitslag van de aanbesteding van het onderhoud van de schutsluis te Steenenhoek.

6 februari 1906

Dokter Graftdijk 25 jaar dokter te Giessendam.

4 juli 1906

C.J. van Houweninge Graftdijk (zoon van dokter Aris Graftdijk) doet in Leiden het eerste examen natuurkunde.

12 december 1906

Tiendwegse molen afgebrand.

19 december 1906

Besluit tot wederopbouw van de Tiendwegse molen.

21e jaargang 1907

23 januari 1907

Aankondiging jaarboekje Alblasserwaard 1e jaargang. Voor f 1,25 te koop bij Busé's Boekhandel.

2 februari 1907

Aankondiging aanbesteding op 13 februari in de polderkamer te Giessendam van het verplaatsen van een molen van de polder Grootewaard naar de plaats van de afgebrande Tiendwegsemolen te Giessendam.

16 februari 1907

Afloop voorgaande aanbesteding. Gegund aan laagste inschrijver B. Pellikaan uit Gorinchem voor f 5.200,00.

25 mei 1907

Genoemde molen nadert voltooiing en zal binnen drie dagen maalvaardig zijn.

Deze pentekening van de Tiendwegse molen is nog te koop.

19 juni 1907

Op zaterdag 15 juni heeft de molen, in tegenwoordigheid van het polderbestuur, met gunstig gevolg proefgemalen.

22e jaargang 1908**18 januari 1908**

Door de Vereeniging van Gereformeerd Schoolonderwijs is aangekocht een heerenhuis met tuin te Neder-Hardinxveld met het doel daar een tweede Chr. school te bouwen.

22 februari 1908

Advertentie: Aanbesteding van het afbreken en weer opbouwen van de Diaconiewoningen aan de Damstraat tegenover het gemeentehuis.

1 april 1908

Bij akte van den 13 maart is opgericht de N.V. Scheepvaartmaatschappij 'De Onderneming', gevestigd te Hardinxveld.

27 mei 1908

De rechtstreekse telefoonaansluitingen zullen begin augustus gereed zijn.

6 juni 1908

Aanbesteding bouw zuivelfabriek 'De Graafstroom' te Bleskensgraaf.

4 juli 1908

Advertentie: Aanbesteding van het bouwen

van een school te Neder-Hardinxveld in opdracht van het bestuur van de Vereeniging voor Gereformeerd Schoolonderwijs.

12 augustus 1908

Advertentie: Aanbesteding van het bouwen van een stoomgraanmaalterij in opdracht van de Coöperatieve Landbouwvereniging 'De Samenwerking' te Giessen-Nieuwkerk.

19 september 1908

Oprichting van de schietvereniging 'Prins Hendrik'.

17 oktober 1908

Melding van de oprichting van de vereniging 'Een school met den Bijbel'. Als hoofd der school werd benoemd de heer G. de Zeeuw.

24 oktober 1908

Vergadering voor belangstellenden in elektrische verlichting in verband met een eventueel op te richten elektrische centrale.

7 november 1908

Bij het afbreken van het woonhuis van de heer T.d.B. alhier werden een groot aantal oude munten gevonden, meest Zeeuwsche guldens en 3-guldenstukken uit de 18e eeuw.

19 december 1908

B & W besluiten dat de bouw van een elektrische centrale niet doorgaat. De raad heeft wel besloten tot het maken en exploiteren van ene waterleiding.

JUFFROUW WOLTERBEEK, VROEDVROUW TE HARDINXVELD

*Interview van C. van der Plas d.d. 11-09-1995
met de heer F.W. Wolterbeek en zijn echtgenote
mevrouw H.E.G. Wolterbeek-Stommen.*

Mevrouw Adriana Wolterbeek, geboren Schravensande, zag het levenslicht op 15-02-1890 te Rotterdam. Zij overleed, na een arbeidzaam leven als huisvrouw, moeder en vroedvrouw, op 08-10-1969 te Loosduinen. Zij werd begraven op de oude begraafplaats te Boven-Hardinxveld in het Kromme Gat, naast haar verdronken kleinzoon Theo, zoon van Freek, de drogist.

Haar opleiding tot verloskundige genoot zij aan de Rijksskweekschool voor Vroedvrouwen aan de Henegouwerlaan te Rotterdam, gedurende de jaren 1918-1920 en op 10-06-1920 kreeg zij haar diploma.

Vroedvrouw betekent: 'de voor het zeggen hebbende vrouw'. Ook kan gezegd worden 'wijze' vrouw. Dit is vergelijkbaar met het Franse woord sage (= wijs, verstandig, zoet - van kinderen-). Het Franse woord voor vroedvrouw is sage-femme.

Op 20-jarige leeftijd huwde Adriana Schravensande met Theodorus A.A. Wolterbeek, eveneens afkomstig uit Rotterdam.

Daar haar man enkele jaren ziek was (hij had een longaandoening), adviseerde tante Wachter (ook verloskundige, die Adriana zelf 'gehaald' had), Adriana om de opleiding tot vroedvrouw te gaan volgen. Dan kon zijzelf, als er iets ernstigs met haar man zou gebeuren, de kost verdienen. Aldus geschiedde. Mevrouw Wolterbeek deed toelatingsexamen voor de vroedvrouwenschool, terwijl zij drie kinderen had. Later kwamen er nog drie bij, in totaal drie meisjes en drie jongens. De drie kinderen werden ondergebracht bij familie, de echtgenoot bleef ziek thuis en Adriana ging 'intern' wonen (dat was toen verplicht) in het opleidingsinstituut aan de Henegouwerlaan te Rotterdam. Hoewel haar man bleef kampen met bronchitis herstelde hij weer. Hij overleed te Gorinchem op 17 oktober 1971.

Ondanks het feit dat juffrouw Wolterbeek in 1918 geveld werd door de Spaanse griep, die

De 'gemeentehuizen' aan de Buldersteeg.

toen veel dodelijke slachtoffers eiste, hield zij zich staande. Al snel na het behalen van haar diploma werd zij door, burgemeester De Boer, die toen nog gemeente-secretaris was, verzocht zich te vestigen in Hardinxveld tegen een jaarwedde van f 850,-. Zij begon te praktiseren als gemeentevroedvrouw op 8 februari 1921. Alvorens te starten moest zij haar 'bul' tonen aan de burgemeester. In die periode was dat M. de Lijster, hij was burgemeester van 1918 tot 1924.

Zij oefende haar beroep uit gedurende 30 jaren, vanaf 1920 tot 1950 in Hardinxveld.

De reikwijdte van de praktijk was vanaf 'het puntje van den Bout' tot aan de Nieuweweg. In Giessendam prakticeerde collega-vroedvrouw Van der Walle, die tegenover het station woonde. Ze hadden weinig contact met elkaar, ieder had haar eigen werkgebied.

Het gezin Wolterbeek vestigde zich in eerste instantie in een gemeentewoning aan de Buldersteeg (nu Kon. Wilhelminalaan 53). Aan deze woning bevinden zich nog de houten pennen van het naambord, waarop stond vermeld: A. Wolterbeek-Schravesande, verloskundige.

Spreekuurtijden werden er niet op vermeld. Men kwam 'langs' als de graviditeit (zwangerschap) al ver gevorderd was (op $\pm$ 6-7 maanden, dit betekent dus ongeveer tegen de 30e week). Dit in tegenstelling tot heden, waarin men een afspraak maakt ter vaststelling en controle nadat men 'overtijd' is.

Vanaf 1927 was de praktijk gevestigd aan het Hofweer. Daarna op de Buurt, in het huis waar later schipper P. de Jong woonde (nu Rivierdijk 285). Vervolgens ging het gezin wonen waar de familie Meyboom gevestigd was (nu Rivierdijk 294) en vanaf 1936 aan de Rivierdijk, toen genummerd 335-337, nu nummer 271, de drogisterij van zoon Freek. Dit monumentale pand, voorzien van een zadeldak en een karakteristiek uiterlijk, draagt op de voorgevel (een klokgevel) van gele IJsselsteentjes, het jaartal 1726.

De drogisterij is eigenlijk aan het Hofweer ontstaan, omdat de zwangeren in hun gezegende omstandigheden zich ook vervoegden bij de juffrouw om spulletjes te kopen voor

henzelf en de op komst zijnde baby, zoals talkpoeder, zalf, spelden en zeep.

De eerste boreling die door juffrouw Wolterbeek werd gehaald was Jacob van der Kooy. Dat was in maart 1921. De laatste was Cornelia Dame, geboren op 4 december 1949. Zij was een dochter van Gerrit Jacob Dame en Cornelia Schaar. De bevalling vond plaats in Werkendam, omdat het echtpaar Dame buitendijks in een oud huisje woonde en gevlucht was voor het hoge water. Juffrouw Wolterbeek nam dus het voetveer naar Werkendam om daar haar werk te verrichten. Het aantal partus in die jaren bedroeg 2000!

De huisartsen in die tijd waren: dokter Van den Burgh, dokter Den Duyn, dokter Hueting, dokter Hilbrans, dokter Slemper en dokter Kettingborg. Deze laatste was een graag geziene gast in huize Wolterbeek. Hij kwam vaak een half uurtje voor het raam zitten om naar de rivier te kijken en vertrok dan weer.

In die tijd werd o.a. de hulp ingeroepen van de huisarts om te hechten. De huidige verloskundige is hiertoe zelf bevoegd, met name het 'zetten' van een episiotomie (het zogenaamde 'knipje'), het verdoven en het hechten.

De 'deftigen' namen de huisarts voor de bevalling en het gebeuren daaromheen. Wel waren er bepaalde regels. Zodra zich in de gemeente een verloskundige gevestigd had, waren ziekenfondspatiënten verplicht zich tot deze te wenden (de verloskundige had een contract met het Ziekenfonds), anders moest men de dokter zelf betalen.

De juffrouw ging naar de verlossingen te voet, altijd te voet, en soms liet zij alvast haar verlostas ophalen, waarna op straat tegen de kraamheer geroepen werd: "Is het weer zo wijd!"

Genoemde verloskoffer staat nu te pronk bij Mevr. Jeanette van den Hil-van de Werken, die woont in de oude Gereformeerde Kerk te Boven-Hardinxveld.

De vroedvrouw putte haar kennis onder meer uit het Leerboek der Verloskunde, geschreven door de gynaecoloog K. de Snoo, door wie zij onderwezen werd tijdens haar opleiding. Dr. de Snoo is later hoogleraar in de verloskunde

De tas van juffrouw Wolterbeek.

en gynaecologie geworden aan de Rijksuniversiteit te Utrecht.

Het echtpaar Wolterbeek kreeg, zoals vermeld, in die tijd drie kinderen erbij, zodat het gezin acht personen telde. Dochter Riet (Maria Elisabeth Wolterbeek, geboren 11-10-1910 en gestorven te Middelburg 20-10-1974), volgde de voetsporen van haar moeder en vestigde

'Juffrouw' Wolterbeek met haar man Theodorus Wolterbeek.

zich als verloskundige op 13 april 1935 te Goes.

De gevoelens van echtgenoot en kinderen ten aanzien van de praktijkvoering van moeder waren zodanig dat zoon Freek zegt: "We waren er aan gewend. Daar zijn we mee opgegroeid. Vader vond ook alles heel gewoon en deed veel in het huishouden. Altijd als er (bij ons) een jarig was, moest ze weg!"

In de oorlogsjaren ontstond het door de Duitsers ingestelde Ziekenfonds. Het ziekenfonds betaalde in die tijd f 15,- voor de prenatale zorg (de zorg vóór de geboorte aan moeder en kind) én voor de natale zorg (de zorg voor het kind tijdens de bevalling en uiteraard ook de hulp verleend aan de moeder).

De zorg voor moeder en kind in het kraambed bracht f 12,50 op (10 dagen lang en ook dit gebeuren werd begeleid door de juffrouw).

Voor 'particulieren' waren de kosten voor zorg tijdens de zwangerschap en bevalling, plus daarna 10 dagen kraambedzorg: 2 x f 12,50. Kraamhulpverleners in die tijd waren Neeltje Braber, Jana den Breejen-van Santen, Keet Groeneveld, de weduwe Hoornaar, Jo de Haas-de Ruyter, Lien de Ruyter (gediplomeerd).

Mevrouw De Haas vertelde: "Ik heb het vak van haar geleerd. Véél van haar geleerd". Mevrouw Wolterbeek zei haar eens tijdens een bevalling: "Als je leren wilt, moet je wel kijken."

Alles ging zoveel mogelijk langs natuurlijke weg, geen 'spuitjes' e.d.; er werd langdurige zorg en observatie gegeven (de juffrouw kwam, zag, zat, praatte en overwon).

Zoon Freek hielp een handje tijdens de spreekuren. Hij verrichtte b.v. urine-onderzoek (o.a. op eiwit en glucose), waarbij jampotten vol urine werden aangeleverd, soms met forse bijmengsels van faecaliën (ontlasting), waardoor het onderzoek niet uitgevoerd kon worden en er dus opnieuw geplast moest worden. In de oorlog 'deed' juffrouw Wolterbeek ook bevallingen bij evacuées. Zij haalde een zoon van Mevrouw van der Plas-Coenraads op 9-02-1945 (geëvacueerd uit 'Hank').

Ook 'haalde' zij nogal wat schipperskinderen en bij het gezin Bloodshoofd aan de Oudedijk

De drogisterij van Wolterbeek.

in Boven-Hardinxveld, vele meisjes en geen enkele jongen.

Soms werden bevallingen met 25 cent per week afbetaald. Het kwam daarbij voor, dat men tijdens het afbetalen weer zwanger was van de volgende zodat de schuld flink op kon lopen.

Juffrouw Wolterbeek was ook heel sociaal voelend. Er lag bij haar altijd een aangeklede babypop in huis. Wanneer zij een bevalling deed bij arme mensen, die zelf niets hadden, snelde zij naar huis, kleepte de pop uit en nam de kleertjes mee voor de baby. De pop werd dan weer met andere kleertjes aangekleed.

In samenhang en tegenstelling hiermee is het ook voorgekomen, dat de juffrouw de bevalling en het kraambed had gedaan en op een ander adres was, waar het kraambed op zondag eindigde, waarbij de kraamheer zei: "Ik heb het geld hier op m'n hart, maar op zondag betaal ik niet."

Ook kwam het voor dat het honorarium nooit werd ontvangen.

Bij 'moeten' trouwen mocht het kind niet gedoopt worden. Hier waren wel bepaalde regels voor. Mevrouw Wolterbeek ging dan naar de dominee onder het motto: "Zijn deze kinderen het slachtoffer van de zonde van de ouders?" "Wel dopen!"

Bij Ko Dame en tweelingzus Riek zei vader Dame toen de eerste baby geboren was: "Jas aan, vlug de familie gaan vertellen", niet wetend dat er nog een tweede kwam. Toen de vroedvrouw hem zei: "Wacht eens even, er komt er nog een", zei vader Dame: "Die mag je houden voor de moeite."

Patiënten die niet konden betalen gingen een zogenaamd 'armenbriefje' halen op het gemeentehuis, dan moest de juffrouw gratis helpen.

Juffrouw Wolterbeek heeft vele malen met heel veel zorg en moeite, met de schaarse middelen die er toen voorhanden waren, heel kleine kinderen (te vroeg geboren of anderszins) thuis in leven weten te houden. Dat was heel knap.

Toen er een kind werd geboren op de verjaardag van Hitler, was dat niet juist volgens juffrouw Wolterbeek, en de baby werd een dag later 'aangegeven'.

Heel vroeger moest het kind **echt** in natura aangegeven worden aan de ambtenaar van de burgerlijke stand; dus **getoond** worden.

Er bestaan foto's van Prins Claus, die dit deed met Prins Willem Alexander.

Het kwam voor dat barenden in de bus werden geladen -er was dan geen ziekenwagen of taxi voorhanden- en op deze manier naar het Ziekengasthuis te Gorinchem werden vervoerd om verder geholpen te worden.

Toen er 'verduisterd' werd in de oorlog, moest zij een bevalling gaan doen op de Buldersteeg. In het pikdonker holde zij voor de Duitsers uit (zij wilde geen lift) en als er geroepen werd: "Wer da," riep zij: "Hebamme", (het Duitse woord voor vroedvrouw; van het werkwoord heben = heffen c.q. opheffen en een oud Duits woord voor zoogster/min = amme;

dus de min die het kind ophief). Ze liet dan een pasje zien en mocht doorlopen of hollen. Ook is zij eens te voet weggebracht door een Duitse militair, tot aan het huis waar zij moest zijn.

Juffrouw Wolterbeek had een gul hart en gaf veel weg uit de drogisterij.

Haar woorden waren op 't laatst van haar zeer arbeidzaam beroepsleven: "Ik kan wel een boek schrijven over alle mooie en nare dingen, welke ik in de praktijkvoering heb meegemaakt."

C. van der Plas,

verloskundige en bestuurslid van de
Historische Vereniging Hardinxveld-Giessendam.

Onderstaand gedicht is geschreven door mevrouw J. de Haas-de Ruyter

Geachte Juffrouw Wolterbeek,

*Wil u eens even horen,
naar dit gedicht, dat naar ik hoop
licht U wel zal bekoren.*

*De reden toch van ons bezoek,
die kunt U vast wel raden.
Een dankbaar Boven-Hardinxveld,
heeft zich geuit in daden!*

*'t Is bijna dertig jaar geleën,
dat gij Uw taak aanvaardde.
Als vroedvrouw hier bij ons in 't dorp.
En 't al die jaren klaarde.*

*Twee duizend kinderen, om en bij,
zijn met Uw hulp geboren.
En dank zij God, ging waar U was,
geen moeder ooit verloren!*

*En had U zelf een huisgezin,
door lengte van tijd, 6 kinderen.
Dus zelf wel werk en zorg genoeg,
maar dat heeft nooit kunnen hinderen.*

*Als men bij nacht en ontij veel,
U uit Uw bed kwam halen,
al was het weer ook minder mooi,
U ging toch, zonder dralen.*

*En fietsen heeft U nooit gedaan.
't Was meestentijds toch lopen.
Want jammer was het, U heeft nooit
een auto kunnen kopen.*

*En was het soms een gladde dijk.
'k Heb U wel eens horen zeggen,
dat men U thuisbracht op de slee,
U zult 'mij niet weerleggen.*

*Maar mij dunkt: U heeft weinig rust,
in al die tijd genoten.
Doch vraagt men U, dan zegt U vast:
"Het heeft mij nooit verdrotten".*

*Want ook de juffrouw leefde mee,
in al die vrouwensmarte.
Omdat zij 't zelf ook heel goed wist,
zo ging het haar ter harte.*

*En duurde de bevalling lang,
liet 't kind maar op zich wachten.
De juffrouw, die vertelde maar,
en kortte zo de nachten.*

*Een buitenstaander vindt het gek,
dat wij u Juffrouw noemen.
En geen Mevrouw, maar 'k zeg U dat,
wij U niet minder roemen.*

*U zal voor ons in Hardinxveld,
altijd de Juffrouw blijven,
en van de Bout tot aan de Sluis
zal niemand 't bekijven.*

*Toen men dan ook van 't huldeplan
recht kennis had genomen,
was Boven-Hardinxveld bereid,
te geven, zonder schromen.*

*En 't cadeau, voor U gekocht
'k Kan het ook wel even noemen!
Een vloerkleed door Uzelf uitgezocht,
met een bouquetje bloemen.*

*De bloemen pasten hier temeer,
daar Ge ook nog moogt jubileren
en veertig jaren met Uw man
in 't huwelijk mocht verkeren.*

FAMILIEGRAF WISBOOM

Onlangs is de grafkelder van de familie Wisboom, gelegen op de gemeentelijke begraafplaats Boven-Hardinxveld in het 'Kromme Gat', geres- taureerd.

Er is aan de gemeente Hardinxveld-Giessendam een verzoek gedaan, om de mogelijkheden voor het plaatsen van de grafkelder op de gemeentelij- ke of zelfs landelijke monumentenlijst te onder- zoeken.

Het grafmonument van de familie Wisboom.

Onderstaand een bericht uit 'De Merwestreek' van 25 maart 1965:

LAATSTE TELG FAMILIE WISBOOM VAN GIESSENDAM BIJGEZET IN GRAFKELDER

Op de begraafplaats te Boven-Hardinxveld voltrok zich op vrijdag 19 maart 1965 een sobere plechtigheid, waarmee als het ware een tijdperk werd afgesloten. Een achttal verre familieleden was aanwezig bij de teraardebe- stelling van een 84-jarige vrouw, wier voorva- deren in de historie van Hardinxveld en Gies-

sendam een grote rol hadden gespeeld. Aga- tha Anna Wisboom van Giessendam werd als laatste bijgezet in de grote familiegrafkelder te Boven-Hardinxveld, die daarna definitief is gesloten. Het graf bevat de stoffelijke resten van 25 leden uit een patriciërsge- slacht, dat de titel 'Van Giessendam' ontleende aan de vroe- gere ambachtsheerlijkheid. De bovengenoem- de overledene is gehuwd geweest met Walter Siegfried Bronsart von Schellendorff, in 1871 te Bredenek in Holstein (Duitsland) geboren en later gepensioneerd als luitenant-kolonel van de Garde Schützen-Bat. Zij woonde de laatste tijd van haar leven in Leersum en is te Utrecht overleden op 16 maart 1965.

Toen op vrijdagmorgen, 19 maart 1965, omstreeks half twaalf de baar voor de grafkel- der was geplaatst, heeft mej. Doets van de Ned. Protestantenvond te Leersum (daarvoor in Sliedrecht) een korte meditatie uitgespro- ken. Zij vergeleek het leven met het maken van een treinreis. Eerst zit men in de voorste wagon en aan het einde van de baan is het achterbalkon de plaats, totdat de trein stil- staat.

Toen de kist in de kelder was bijgezet, bleven op het gewelf een zestal kleine bloemstukken achter, als laatste hulde aan de overledene.

AMBACHTSHEERLIJKHEID

Haar ouders waren Dibbet Willem Peter Wis- boom van Giessendam, Heer van Giessendam en zijn tweede vrouw Anne Maria Korthals. Eerstgenoemde was in 1929 te Hardinxveld geboren en overleed te Amsterdam in 1891. Zijn tweede vrouw stierf pas jaren later in 1919 te Velp.

Genoemde heer Wisboom heeft de Ambachts- heerlijkheid van Giessendam waarschijnlijk gekocht, want zijn vader heette gewoon Wis- boom. Na de aankoop kon het 'Van Giessen- dam' achter de naam worden gevoegd, het- geen ook op de kinderen overging. De eigenlijke titel (die slechts door één persoon gedragen kan worden) is door erfenis ten deel gevallen aan een zoon, een broer dus van de hierboven genoemde Agatha Anna. Deze broer heette Herman Frederik en was geboren in 1863 te Amsterdam en in 1941 te Leersum

overleden. Hij was gehuwd met Cornelia Louise, barones Collot d'Escury. Na haar dood in 1949 te Leersum werd de titel 'Heer van Giesendam' door de erven te Amerongen in het openbaar verkocht. Wijlen de heer N.C. Versteeg te Giessendam werd toen de nieuwe drager van deze titel.

Een andere broer van deze Agatha Anna Wisboom was Cornelis Bastiaan, die reeds in 1917 te Arnhem is overleden, 56 jaar oud. Nog een broer was Dibbet Willem Peter, geboren in 1873 te Amsterdam en overleden in 1948 te Brighton in Engeland. Hij was gehuwd met Caroline Duke Morris. Haar zusster Anna Maria Wisboom trad in het huwelijk met Emanuel Adolf Anton Valentin von Masow en overleed in 1925.

GEGOEDE FAMILIES

De familie Wisboom is het enige uit Hardinxveld-Giessendam afkomstige geslacht, dat genoemd wordt in het Ned. Patriciaat, een teboekstelling van invloedrijke en belangrijke families, compleet met stamboom. In deze omgeving woonden niet veel deftige mensen. Vroeger noemde men in Schelluinen weleens iemand 'Hardinxvelds-rijk', maar dat zal wel gekscherend bedoeld zijn geweest. De Hardinxveldse gegoeden van vroeger waren hoofdzakelijk aannemers of aannemers-kinderen met geld en, op een enkele uitzondering na, telden ze landelijk gezien nauwelijks mee in de betere kringen.

De naam Wisboom werd vroeger ook wel geschreven als Witsboom en is waarschijnlijk afgeleid van de witboom of wilg, die het wihout levert. Het wapen was een zilveren hakmes met gouden steel in een blauw veld, hetgeen men wel in verband zal kunnen brengen met de griendhakkerij. In de vorige eeuw had de familie veel land in de Hardinxveldse polder.

Lang is er sprake geweest van een echt Hardinxvelds geslacht, behorende tot de welgestelden. De titels en adellijke echtgenoten zijn er pas in deze eeuw bijgekomen. Oud-tantes van Agatha Anna trouwden gegoede of meerontwikkelde Hardinxvelders, bijv. Ds. Th.L. van Rijn van Boven-Hardinxveld en de aannemer Paulus Langeveld.

GRIENDMAN EN SCHEPEN

De grootvader in de zevende graad was Cornelis Joppen Wisboom, geboren omstreeks 1610 en overleden voor 1688 te Hardinxveld (griendman en schepen). Hij is gehuwd geweest met Marigje Teunisd. en Neeltje Dirckd. De stamboom vermeldt verder diverse kooplieden en mannen die in het dorp belangrijke functies bekleedden. Jan Cornelis Wisboom was president-schepen. Hij leefde van 1651 tot 1729 en was gehuwd met Adriantje Kampsteeg, ook uit Hardinxveld afkomstig. Baris, gehuwd geweest met Lijse Jochemsd. van den Bout en Neeltje Schram (resp. uit Hardinxveld en Sliedrecht), was werkzaam als koopman en Cornelis (1754-1808) was koopman en schepen, gehuwd met de Hardinxveldse Teuntje Koelewijn. Een andere Baris Wisboom (1777-1859) handelde in griendhout en hoepels en was adjunct-maire. Zijn vrouw kwam uit Werkendam en heette Aagje Verhey.

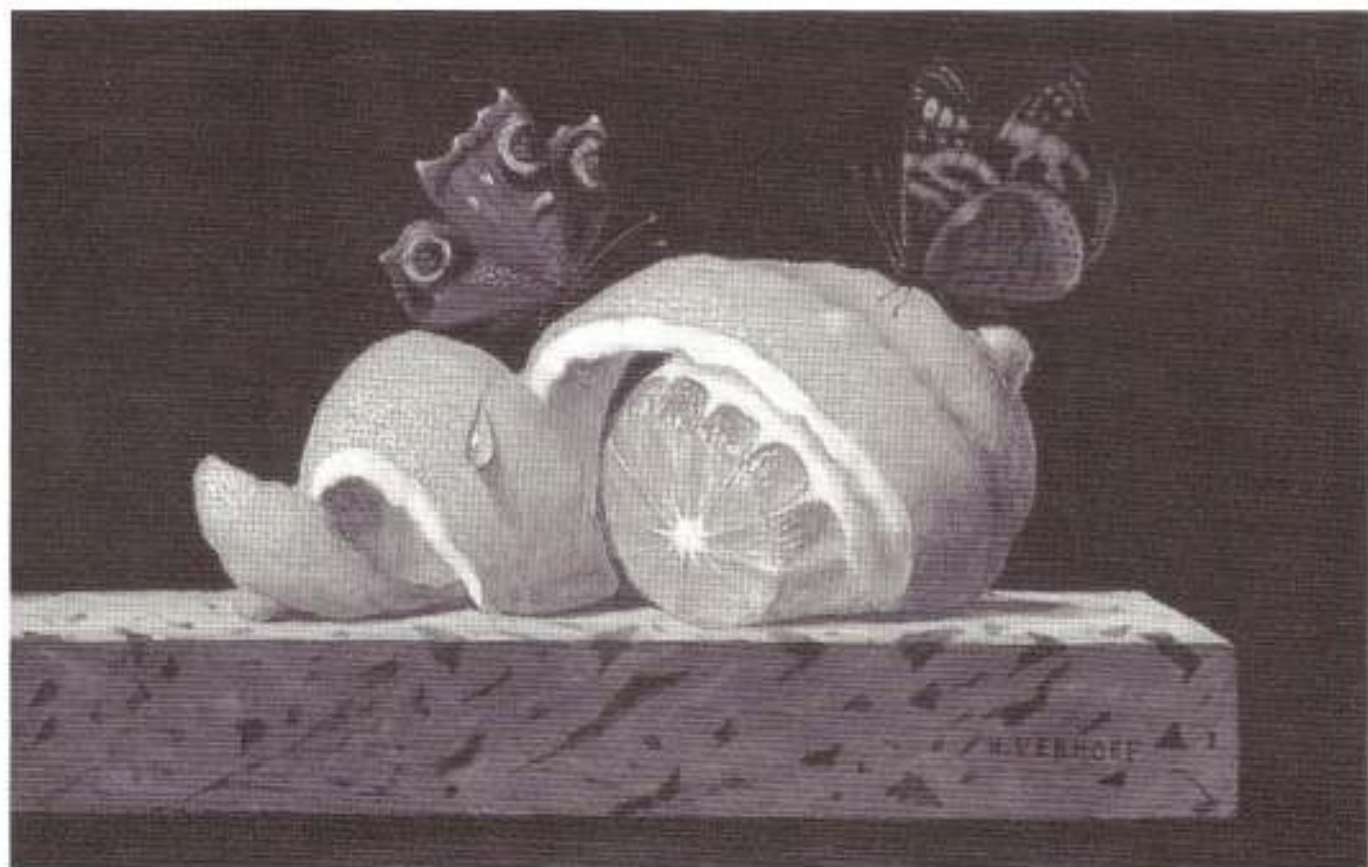
GRAFKELDER GESLOTEN

Cornelis Bastiaan Wisboom, grootvader van Agatha Anna, was burgemeester van Hardinxveld. Hij leefde van 1806-1889 in deze gemeente en was getrouwd met Anne Margaritha van Gendt de Leeuw uit Opheusden. Een broer van deze magistraat was Baris Cornelis Wisboom, geboren te Hardinxveld en overleden te Gorinchem in 1934. Hij is burgemeester geweest van Noordeloos, Hoornaar en Hoogblokland. Zijn dochter Anna Margaretha (niet dus van Agatha Anna) is gehuwd geweest met burgemeester Schoehuizen van Hardinxveld. Deze magistraat overleed te Hardinxveld in 1919. Zijn vrouw was waarschijnlijk de laatste Wisboom die in deze gemeente heeft geleefd. Het geslacht is hier uitgestorven. Nazaten, die elders voortleefden, stelden er geen prijs op te worden begraven in het grote familiegraf, dat dus in 1965 definitief werd gesloten.

In 1855 schijnt de eerste Wisboom hier een laatste rustplaats te hebben gekregen. De stofelijke resten zijn ondergebracht in diverse nissen, achter een zware ijzeren deur en ook staan er kisten van later begravenen op metalen rekken.

GEONIEMEN

Alles heeft een eigen geschiedenis. Soms een korte, vaak ook een lange geschiedenis. Ook woorden, die we in het dagelijks spraakgebruik vele malen hanteren. Vaak is de geschiedenis van woorden ook heel interessant. In het door Ewoud Sanders geschreven Geoniemen-woordenboek(1) zijn ruim 400 geoniemen (woorden die zijn afgeleid van plaatsen, landen, rivieren en streken) opgenomen. Onderstaand een voorbeeld uit het boek, van een heel bekend woord dat we vrijwel dagelijks gebruiken.

Zomaar een sinaasappel.

SINAASAPPEL

Voor het eerst genoemd in 1676, afkomstig uit het Frans. Betekenis: bekende Zuidvrucht met oranje schil.

De geschiedenis van de sinaasappel is nooit uitputtend beschreven. Er bestaan wel verschillende boeken over citrusvruchten in het algemeen, maar een doorwrochte monografie over de sinaasappel in historisch, sociaal-cultureel en pomologisch perspectief, helaas, we kunnen er slechts naar uitzien. Terwijl er toch zulke boeiende hoofdstukken te verwachten zouden zijn. Zoals: de sinaasappel als luxe-artikel, de sinaasappel als volksfruit, de oranjerie, Sinaasappels als grondstof voor parfum, marmelade en likeur, 'Jongens van de sinaasappelkleur': de sinaasappel als verzetssymbool

in de Tweede Wereldoorlog, de uitvinding van de navel, de sinaasappelhuid, kwiksinaasappels als politiek pressiemiddel, enzovoorts. Ook een hoofdstuk over de herkomst van het woord zou niet mogen ontbreken. Dit laat zich in één zin samenvatten: de sinaasappel is naar China genoemd, het land van herkomst. Maar om tot deze conclusie te komen is er in de afgelopen 150 jaar onder taalkundigen heel wat afgekibbeld. Het begon met de zure of bittere sinaasappel. Die werd omstreeks de 9de eeuw door de Arabieren meegenomen uit India. De Indiërs noemden de vrucht nārāṅga. Dit betekent 'welriekende geur' en 'binnenste'. Tegen de 12de eeuw werd de bittere sinaasappel op grote schaal gekweekt in

onder andere Afrika, Spanje en ook Palestina. Daar ontdekten de kruisvaarders de vrucht. Ze vonden hem zo lekker dat ze hem meenamen naar huis, zoals zij ook deden met gaas, de provincieroos en heel veel andere spullen. Met de sinaasappel verbreidde de Indische naam *nâranga* zich vervolgens als een olievlek over Europa. In veel talen werd de begin-n weggelaten, omdat die werd ervaren als het restant van een lidwoord. In Frankrijk sprak men na verloop van tijd van orange, volgens sommigen naar de goudgele kleur van de vrucht, volgens anderen onder invloed van de naam van de stad Orange, waar druk in bittere sinaasappels werd gehandeld. In Nederland sprak men aanvankelijk van appelen van arancen, later-in navolging van het Frans van oranje(appels). Omstreeks 1548 stuurden Portugese missionarissen vanuit het zuiden van China zaden naar Europa van een heel andere sinaasappel, namelijk de zoete variant. Deze zaden groeiden uit tot de Europese oerboom die in de 19de eeuw nog te zien zou zijn geweest in de tuin van graaf St. Laurent in Lisbon. Na Portugal veroverde de zoete sinaasappel Italië en van daaruit in razend tempo de rest van Europa. Er waren nu twee sinaasappels op de markt: een bittere en een zoete. Hoe moest je de nieuwe van de oude onderscheiden? Door er de naam van het land van herkomst aan vast te plakken. Zo zijn bij ons onder meer de volgende benamingen aangetroffen: Appel Sina of Lisbonse Oranje Appel (1676), Chinas-appelen (1682), appelen Chinaas (1685), Appel-Sina (1692) en Sinaas-

Appelen (1693). Ondertussen beleefde de vrucht een kleine maatschappelijke revolutie. In het begin was de zoete sinaasappel namelijk voorbehouden aan de 'happy few'. Men at de vrucht slechts bij feestelijke gelegenheden of bij ziekte. Maar al snel werden enorme hoeveelheden sinaasappels vanuit Zuid-Europa naar Amsterdam verscheept en reeds in 1682 beklaagde de Utrechtse schoolmeester Simon de Vries zich erover dat de sinaasappel zelfs de tanden van dienstmaagden 'te bezuren' had. Als de herkomst van het woord sinaasappel zo duidelijk is, waar hebben de taalkundigen dan over gekibbeld? Voornamelijk over de volksnaam appelsien, die in de 18de eeuw ontstond. Men meende dat die verwees naar de Siciliaanse havenstad Messina, waar tot in de 19de eeuw de sappigste sinaasappels vandaan kwamen. Deze theorie heeft vooraanstaande aanhangers gehad, laatstelijk in 1965, maar wegens gebrek aan bewijs heeft men haar inmiddels verlaten. Overigens had het woord appelsien internationaal succes. In de 18de en de 19de eeuw voorzag Amsterdam (samen met Hamburg) een groot deel van Noord-Europa van sinaasappels. Het woord appelsien reisde mee, en veroverde zich een plaatsje in onder meer het Duits, Deens, Zweeds en zelfs in het Russisch (namelijk als *apel'sin*). Ook dit laatste wapenfeit zou een plaatsje verdienen in een monografie over de sinaasappel.

(1) Uitgegeven door Nijgh & Van Ditmar f 34,90, verkrijgbaar in de boekhandel.

Op de krib gelopen.

VANUIT HET BESTUUR

CERTIFICAAT DRS. P. DEN BREEJEN

De ene zaterdag wordt het H.I.C. op Buitendams 4 beter bezocht dan de andere. Op zaterdag 30 september jl. was het echter uitzonderlijk druk. Toen om 10.00 uur de deur nog maar net van slot was, was vrijwel het voltallige bestuur aanwezig om aan de heer Drs. P. den Breejen een oorkonde uit te reiken. De heer Den Breejen is reeds anderhalf jaar erelid van de Historische Vereniging, maar de daarbij behorende oorkonde moest hij nog ontvangen. Naast de officiële oorkonde werd hem een kleiner, ingelijst exemplaar overhandigd en een fraai boeket bloemen voor zijn vrouw. Het bestuur wilde hiermede, ongetwijfeld namens alle leden, nog eens haar waardering uitspreken voor alle werkzaamheden, die de heer Den Breejen voor de vereniging gedaan heeft en nog doet. De voorzitter sprak de wens uit, dat de heer Den Breejen, zij het nu wat meer op de achtergrond, nog veel werk voor de Historische Vereniging mag blijven verzetten.

De koets in nog vervallen staat.

BIJZONDERE AANWINST

Elders in het blad is reeds melding gemaakt van diverse aanwinsten voor het depot. Extra aandacht verdient de koets, die geschonken werd door de Historische Vereniging Oud-Gorcum. De koets staat in de wagenshuur bij museum 'De Koperen Knop'. Zowel in Gorinchem als in Hardinxveld-Giessendam is men van mening dat dit de juiste plaats is voor

deze koets. Iedereen kan er dan van genieten. Aan de Gorcumse voorwaarde, dat op een bordje moet worden aangegeven, dat het een schenking van hen betreft, wordt uiteraard gaarne voldaan!

VERTEGENWOORDIGING IN DE STRAATNAMENCOMMISSIE

De straatnamencommissie van de gemeente Hardinxveld-Giessendam is een belangrijke adviescommissie, als het gaat om naamgeving van straten en wijken. Dat wil natuurlijk niet zeggen dat de 'politiek' altijd de voorstellen van deze commissie met gejuich ontvangt. Maar dat hoeft ook niet. Over smaak valt nu eenmaal (niet) te twisten. De Historische Vereniging wordt sinds kort vertegenwoordigd door ons bestuurslid, mevrouw C. van der Plas.

REACTIES OP NAAM MEDEDELINGENBLAD

Er zijn diverse reacties ontvangen op onze oproep om te komen tot een nieuwe naam voor ons halfjaarlijks infobulletin. Het bestuur heeft op dit moment nog geen beslissing genomen. De volgende keer hoort u meer!

EXCUSES

De voortschrijdende automatisering leidt niet altijd tot verbeteringen. Zo is het de geletterde lezer, ongetwijfeld opgevallen dat in het vorige nummer de colofon niet juist was. Wat jammer voor al die hardwerkende vrijwilligers. Gelukkig heeft niemand er echt onder geleden. Waar gehakt wordt vallen nu eenmaal spaanders; om eens bij een oud gezegde aan te sluiten.

HISTORISCHE VERENIGING OP DE RADIO

Ons bestuurslid mevrouw N.R. van der Wiel-

de Rover is vanaf 4 oktober jl. tussen 18.00 en 19.00 uur op FM 105.4, telkens 5 minuten te horen op Merweradio Sliedrecht, in de rubriek 'Historisch Moment'. Iedere woensdag gedurende het winterseizoen kunt u nog van deze 'momenten' genieten. Zeer de moeite waard!

OPROEPEN

- 1 Een dochter van een parlevinker uit Lobith zou heel graag een exemplaar van het boekje 'Parlevinkers' uit onze Historische Reeks in haar bezit willen hebben. Wie heeft er nog een exemplaar voor haar?
- 2 De heer C. de Ruyter uit Rotterdam zou erg graag het, inmiddels uitverkochte, boekje 'Buitendams huis-ter-om-op' in zijn bezit hebben. Is er nog iemand die er één kan missen?

- 3 De heer Termaat uit Cuijk heeft ons een foto toegezonden, waarop een familie staat rondom een 100-jarige. Vermoedelijk is de 100-jarige ene Kamerman. Wie zijn de anderen op deze foto? Graag reacties aan het secretariaat. Bij voorbaat hartelijk dank!

GENEALOGIE

In één van de vorige mededelingenbladen werd reeds vermeld, dat de heer R.A. Nedeveen, wegens drukke werkzaamheden zijn bestuursfunctie moest neerleggen. Hij is gelukkig wel bereid als contactpersoon, op het gebied van de genealogie, te blijven functioneren.

Er zijn inmiddels al weer enkele amateur-genealogen bijgekomen. Het aantal is de dertig gepasseerd. Toch heeft de werkgroep nog een probleem nl.: een PC. Heeft u een PC over of weet u er een die wij voor de genealo-

Wie weet de namen?

gische werkgroep mogen gebruiken, wilt u dit dan laten weten. Nogmaals doen wij een oproep aan alle amateur-genealogen, die hun eigen gegevens in een computer hebben ondergebracht, om deze te kopiëren en aan ons af te staan, zodat wij een zo volledig mogelijk beeld kunnen vormen van alle families uit Hardinxveld-Giessendam en omgeving. In het begin van het volgende jaar hopen wij elkaar weer te ontmoeten in museum 'De Koperen Knop'. Mocht u vragen of opmerkingen hebben over de werkgroep dan kunt u contact opnemen met Ronald Nederveen, Nieuweweg 31 te Hardinxveld-Giessendam, tel. 0184-611798.

Zo lommerijk was eens de omgeving van de Wiel.

EILAND IN DE WIEL

Na een oproep in ons vorige mededelingenblad heeft de heer A. Buyk, Kerkweg 54, zich bereid verklaard, het eiland in de Wiel op te knappen en te onderhouden. Fantastisch! Hoewel het eiland er op een afstand nog vrij goed uitzag, was onderhoud zeker noodzakelijk en ook het groen kon wel enige aandacht gebruiken. Fijn dat op deze manier een stukje historie, zij het in de vorm van een replica, weer de aandacht krijgt, die het verdient. Goed voorbeeld doet, naar wij hopen, goed volgen. De verf werd geleverd door een

bestuurslid. Jazeker, sponsoring van de historie. Ook hier geldt: wie volgt?!

CURSUS PALEOGRAFIE

Historisch onderzoek stuit dikwijls op problemen met het schrift van eeuwen her. In het land worden cursussen gegeven waar men het lezen van oude teksten kan leren. Bij voldoende belangstelling zal een dergelijke cursus paleografie in de Alblasserwaard worden gegeven. Degenen die zich in het oude schrift willen verdiepen krijgen nu de gelegenheid in de omgeving zo'n cursus te volgen. Informatie over deze cursus kunt u krijgen bij de heer A.J. Busch te Gorinchem, tel. 0183-622331.

CURSUS HISTORISCH ONDERZOEK

Het is ook mogelijk om meer over de grondbeginselen van het historisch onderzoek aan de weet te komen. Het ligt in de bedoeling deze cursus te organiseren in de periode januari-mei 1996, gedurende acht avonden van twee uur in museum 'De Koperen Knop'. De cursus wordt georganiseerd door Jan Brugman van de Projectgroep Geschiedbeoefening van de provincie Zuid-Holland. Bij hem kunt u nadere informatie verkrijgen, tel. 070-3624121.

AANWINSTEN DEPOT

Wij mochten ook de laatste maanden weer wat voorwerpen ontvangen, n.l.:

- beukehouten vorm voor het maken van 'boterschaapjes' (van de heer Kruizinga, ex-bakker op Buitendams 4)
- stalen geldkist, 35 x 25 x 12 cm, met bijbehorende sleutel (van de heer B. aan de Wiel)
- petroleumkan, trechtertje, afwasteiltje en vergiet (van mevrouw A. Kazen-Stout)
- scheepskompas in houten opbergkistje (van de heer M. Stam van het Langeveer).

WASSEN, VROEGER EN NU

Nog niet zo lang geleden was maandag de wasdag. Half Nederland ging aan de slag met tobbe en wringer. De komst van de wasmachine heeft dit beeld ingrijpend veranderd. Toch heeft deze machine een lange geschiedenis achter de rug.

De wekelijkse wasdag is nog betrekkelijk nieuw in Nederland. Tot in de vorige eeuw lieten welgestelden hun kleding éénmaal per maand wassen, bij de rest van de bevolking was het slechts enkele malen per jaar wasdag.

Toen de katoenen kleding goedkoper werd en het zelfgemaakte mengsel van houtas met vet kon worden ingeruild voor fabriekszeep werd de wasdag een wekelijks terugkerend ritueel.

Ouderen onder ons weten nog wel hoe de voorbereiding van de was gebeurde. Op zaterdagavond werd de was in de soda gezet. De volgende avond of 's maandags heel vroeg werd de was uit de soda gehaald, (de extra vuile plekken werden met zachte zeep ingesmeerd) daarna met wasmiddel aan de kook gebracht.

Meestal gebeurde dit op een petroleumstel. Soms werd warm water gehaald bij de waterstoker. Als de was getrokken was werd deze gestampt en geschrobd. Dan was het bleken, blauwen en stijven aan de beurt. Stijfswater werd gemaakt door brokjes stijfswater in een pannetje kokend water op te lossen.

Geen wonder dat welgestelden dit zware karwei door de wasvrouw of wasserij lieten doen.

Inmiddels was men druk bezig een machine te ontwerpen die al de handelingen van het wassen kon imiteren. Reeds in de zeventiende en

Betje van Heinen, de vrouw van de veerman, haalt water uit de rivier om te wassen.

achttiende eeuw deed men pogingen hiertoe, maar pas in de negentiende eeuw werden deze vindingen uitgewerkt en aangevuld. Ook ontstonden er in die tijd nieuwe ideeën over reinheid en kwam er een middenklasse die meer geld tot haar beschikking had. Door dit alles zagen ondernemende fabrikanten een

gunstige afzetmarkt en kwam de ontwikkeling van de wasmachine goed op gang.

Fabrikanten probeerden de machine zo doelmatig mogelijk te maken om zodoende veel mensen over te halen een machine te kopen.

Er werd druk geëxperimenteerd met verschillende technieken. Een van de bekendste uit die tijd was de agitatormachine met een houten kuip en drijfwerk aan het deksel, waarvan de dolly - een soort melkkruk aan een stok - die met de hand werd bediend, beurtelings rechts- en linksom werd bewogen.

Veel verlichting brachten deze machines niet. Wel bracht de wringer een wezenlijke vooruitgang voor de wasvrouw. De wastobbe met wringer is nog jarenlang het vertrouwde beeld gebleven in menig huishouden.

Langzamerhand kwamen de door elektriciteit aangedreven wasmachines op de markt. Deze waren veel doelmatiger, vooral de uitvoering met een onderdrijfwerk en waskruis. Toen deze in een later stadium werden geleverd met een elektrische wringer werd het een groot verkoopssucces. Deze zogenaamde langzaamwasser werd tegen 1940 al in de helft van de Amerikaanse huishoudens gebruikt. Europa stond op dat moment nog aan de tobbes.

In 1947 kwam in Engeland de snelwasser van Hoover op de markt. Daarna gingen ook veel Europese huishoudens machinaal wassen.

U kent ze nog wel, de zogenaamde Hoover-tjes, ze waren goedkoop en klein, dus pasten ook in kleinere woningen. Ze waren praktisch onderhoudsvrij en hadden een inklapbare wringer. Gemak was de belangrijkste reden van de aanschaf. Tijdsbesparing gaf het niet, want alle verdere handelingen, zoals het spoe-

len, het blauwen en het stijven moesten nog steeds met de hand gebeuren. Toch was de snelwasser geen lang leven beschoren, omdat de sneldraaiende geribbelde schijf op de bodem, ondanks een draaitijd van vier minuten, veel slijtage aan de was veroorzaakte.

Een droom van veel technici was een apparaat te construeren dat met één druk op de knop automatisch alle handelingen zou kunnen uitvoeren. Al voor de Tweede Wereldoorlog werd hieraan gewerkt, maar pas in de jaren vijftig kwam de ontwikkeling goed op gang. Van de langzaamwasser en de snelwasser kwamen ook geautomatiseerde versies op de markt, maar hier in Europa gaf men de voorkeur aan de machine met een trommel, omdat deze zich tevens leende om te centrifugeren.

Rond 1955 werden machines geïntroduceerd voorzien van tijdschakelaar, verwarming en waterpomp. Verschillende functies moesten nog met de hand worden gestart, maar al snel kon de machine alle stappen automatisch afwerken.

Wat later hadden veel machines een programmeerschakelaar, waarmee meer keuzemogelijkheden waren.

De consument reageerde hierop heel positief, zodat in 1972 al 85% van de huishoudens in Nederland een wasautomaat gebruikte.

Ons land behoorde hiermee tot de koplopers van Europa.

Dankzij de koopkrachtverhoging, de grotere woningen, de aanwezigheid van elektriciteit en waterleiding, werd de wasautomaat een onmisbaar apparaat in de huishouding.

Ook de wasmiddelen zijn aanzienlijk effectiever geworden en hebben de functies van het bleken en het blauwen, zoals onze moeders dat vroeger deden, overgenomen.

DIERKWELLEDE SPELEN

Sinds mensenheugenis voelt de mens zich superieur aan lagere diersoorten. Om hieraan uitdrukking te geven zijn in de veertiende eeuw de dierkwellende spelen ontstaan. In die tijd was het leven voor de meeste mensen hard, kort en wreed. Op het lichtste vergrijp stonden barbaarse straffen. Een reden om de dieren net zo wreed te behandelen als de medemens, dus moeten wij dergelijke spelen zien in de context van deze periode.

Ze vonden vaak plaats op feestdagen en bij het wisselen van de seizoenen en bevatten ook een zekere offersymboliek. Ook angst voor bijzondere dieren was vaak aanleiding deze te martelen.

Tot aan het einde van de negentiende eeuw waren deze spelen legaal, totdat er wetten werden gemaakt ter bescherming van de dieren. Helaas komt het kwellen en martelen van dieren - in het diepste geheim - nog steeds voor.

GANSKNUPPELEN

Het gansknuppelen is de oudste vorm van dit populaire volksvermaak. Het werd zowel te paard als te voet gespeeld. Het knuppelen te paard ging als volgt: de ruiter galoppeerde in volle vaart naar de gans en probeerde de kop

er met een knuppel af te slaan. Het gansknuppelen te voet was 'leuker' voor het publiek. De speler werd geblinddoekt en een paar maal door de rondte gedraaid zodat hij zijn richtinggevoel kwijt was. Daarna moest hij proberen de gans te vinden. De gaten die hij in de lucht sloeg bezorgden de toeschouwers veel plezier. Uiteindelijk wist hij de gans te traceren en werd met een machtige slag de kop van het arme dier weggeslagen.

Het knuppelen was ook favoriet bij voorname dames, zij gebruikten dan ook een voorname vogel - een zwaan - in plaats van een gans. Het is niet bekend of de dames ook geblinddoekt werden. Wel weten we dat degene die de zwanekop eraf sloeg 'koningin' werd.

PALINGTREKKEN

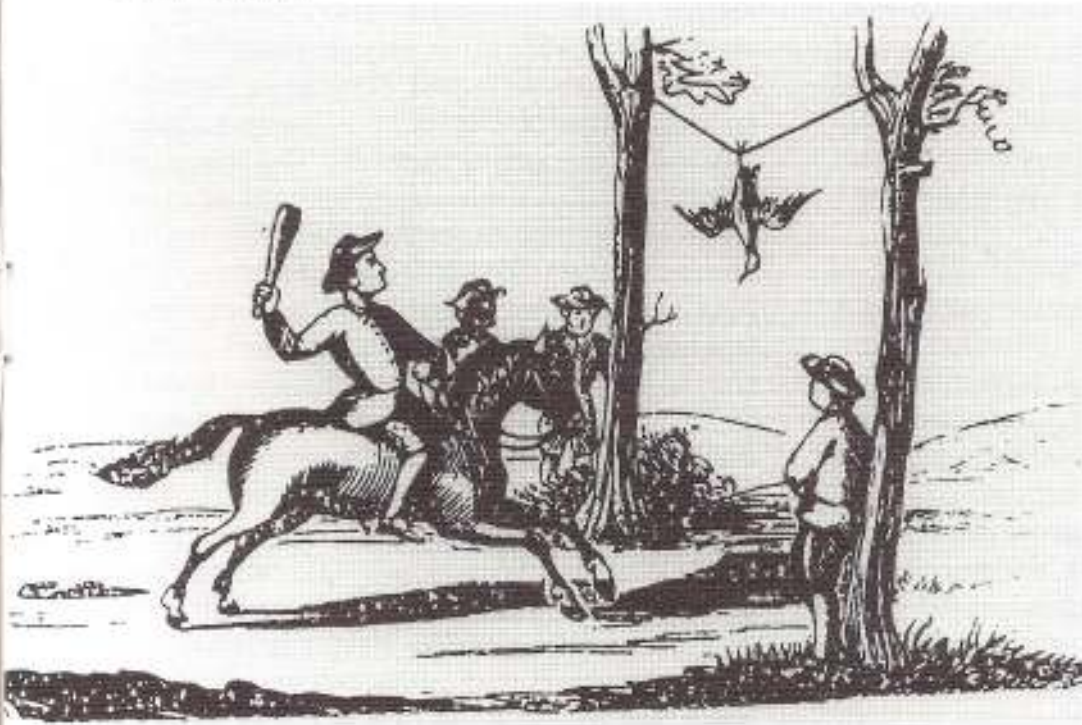
De paling werd gezien als een bijzonder dier. Het was een vis maar zag er uit als een slang, dit boezemde bij velen angst in. Daarom viel dit dier regelmatig ten offer aan het volksvermaak. Omdat het toch een vis was, ging men er vanuit dat de paling weinig gevoel zou hebben.

Voor het palingtrekken werd een touw gespannen, waaraan de palingen met de staart naar beneden werden aangehangen. De

paling was van zichzelf al 'zo glad als een aal', maar werd daarnaast met zeep ingesmeerd om de grip op het dier nog moeilijker te maken. De 'grap' was dus om de gladde paling van het touw te trekken. Het palingtrekken werd vaak georganiseerd door herbergiers om klanten te trekken.

In Amsterdam was het een zeer populair volksvermaak. In 1886 was daar het beruchte palingoproer. Hoewel het spel verboden was, had men toch een touw met een enorme paling over de Lindengracht gespannen.

Gansknuppelen.

Toen een agent het spel verbood, ontaardde dit in een grote vechtpartij, waarbij met straatstenen, bloempotten en dakpannen werd gegooid. De cavalerie met getrokken sabels en de infanterie kwamen er aan te pas en sloegen de menigte uit elkaar. Het bedroevende eindresultaat was: 23 doden en tientallen gewonden.

PALINGSTROPEN

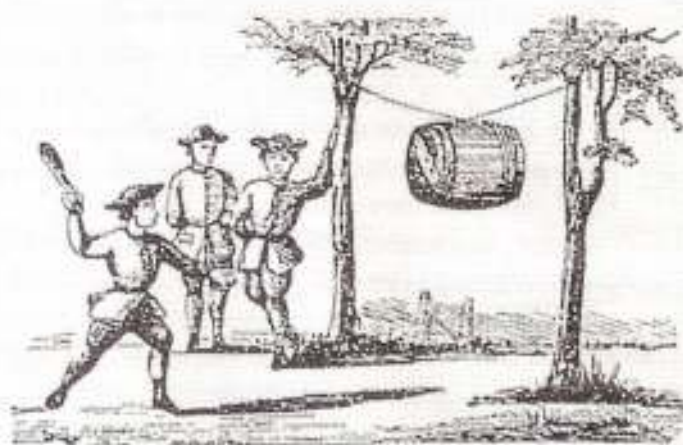
Het palingstropen was een variant op dit spel. In een ton lagen tientallen levende palingen te kronkelen. De deelnemers pakten een paling uit de ton en moesten er 100 meter mee hardlopen, terwijl zij ondertussen de paling moesten zien te stropen. Het leuke voor het publiek was als de paling onderweg uit de handen van de deelnemers glipte. Gelukkig is er in 1870 een politieverordening gekomen die het mishandelen van dieren verbood.

KATKNUPPELEN

Tegenwoordig is een kat een geliefd huisdier. Miljoenen mensen, oud en jong, houden van dit dier, want het is trots en speels maar tegelijk ook onafhankelijk en aanhankelijk. Vroeger was dat anders, toen dacht men dat een kat occulte krachten bezat en als men zich teveel met zo'n dier inliet kon men van hekserij beschuldigd worden! In die tijd had men weinig respect voor de dieren en de kat had daar nog het meest van te lijden. In heel Europa was het in die tijd populair om spelletjes te spelen waarbij dieren gekweld, gemarteld en gedood werden. De kat gold hierbij als favoriet slachtoffer.

Van alle spelletjes waarbij de kat een rol speelde was het katknuppelen zeker het populairste spel. De jaarlijkse kermis was onvolledig zonder zo'n spel en menige herbergier organiseerde wedstrijden om klanten te trekken.

Hier een verslag van zo'n wedstrijd in de buurt van Amsterdam in de achttiende eeuw: Er stonden in het weiland achter de herberg twee lange stevige palen in de grond. Aan een sterk touw dat daartussen was gespannen hing een biervat met een stevige bodem en ijzeren hoepels. In het vat zat een kat die de dag ervoor in de stad was gevangen en voor

Katknuppelen.

een schelling aan de herbergier was verkocht (huisvrouwen hielden hun kat binnen als het kermis was). De deelnemers verzamelden zich in de herberg en iedereen trok een nummer en schreef dat met krijt op zijn schoenzool. Daarna gingen ze naar het weiland, gevolgd door honderden belangstellenden uit het dorp en naburige steden. De knecht van de herbergier bracht de knuppel mee en trok op ongeveer 20 tot 30 passen van het vat een streep, de zogenaamde 'meet', die de deelnemers niet mochten overschrijden. Nummer 1 gooide de knuppel uit alle macht tegen het vat dat daardoor heftig heen en weer slingerde. De kat, geschrokken van de klap, liet een heel akelig gekrijs horen. Daarna gooiden de andere deelnemers op hun beurt de knuppel tegen het slingerende vat. Het gejammer en gekrijs van de kat kwam boven alles uit. Hoe erbarmelijker de kat krijsde, hoe meer plezier de toeschouwers hadden. Als iedereen aan de beurt was geweest begon nummer 1 opnieuw te gooien totdat tenslotte de bodem uit het vat viel en de kat er angstig en wild uitsprong en wegluchtte. Het hoogtepunt van het feest was voor de toeschouwers het moment dat de kat, gek van angst wegluchtte, als hij tenminste de aanslagen had overleefd.

De man die de knuppel als laatste had gegooid won een zilveren messeheft. Hij moest nu zijn vrienden trakteren maar het aantal flessen dat hij uitdeelde was voor het begin van de wedstrijd bepaald. Het weiland

stroomde nu leeg en men vertrok naar de herberg waar de waard op hen wachtte en waar hij uiteindelijk alles voor had georganiseerd. De jongen die de gevluichte kat wist te vangen kreeg ook een fles drank.

Dit was ongeveer de manier waarop het katknuppelen werd gespeeld, ook al waren er variaties. Soms werden stenen botervaten gebruikt maar ook wel vrolijk beschilderde vaten. In sommige delen van het land werd door de rijke mensen de kat vervangen door een pauw om het geheel een voornamer aanzien te geven.

Ook om deze vorm van dierenkwelling af te schaffen werd een wet uitgevaardigd, dus gebruikte men later een blok hout of turf in plaats van een kat.

Het laatste verslag van een katknuppelwedstrijd dateert van ongeveer 1900 en vond plaats in Broek-in-Waterland.

HANEKAPPEN

Veel van de tot nu toe beschreven spelen hadden ten doel het desbetreffende dier een kopje kleiner te maken. De feestmuziek, het drinkgelag en het gokken vormden slecht een leuke bijkomstigheid.

Bij het hanekappen echter vormde het ont-hoofden van de haan de climax, maar tevens gingen deze spelen vergezeld van urenlange optochten, toneelspel en zang. Hier volgt een beknopt verslag van dit populaire volksvermaak, ontleend aan het boek 'Volksspelen en volksvermaak in Vlaams Brabant'. De hier beschreven gebeurtenis vond plaats in 1924 in het gehucht Engelbeek in Belgisch-Brabant. Men besloot om 'de haan te kappen' op de eerste zondag van vastenavond voor een bierhuis te Engelbeek. Er werd een groep samengesteld bestaande uit: een vaandeldrager met de Belgische vlag, een drager met het schild met het opschrift 'De Engelbeekzonen, Schaffen, en de drager van de haan, die aan een 'troontje' bovenop een lange stok was vastge-maakt. Dit eigenaardige trio werd gevolgd door de kapitein en de sergeant, beide gestoken in militair tenue en gewapend met houten sabels; twee gendarmes, eveneens met houten sabels; de dokter en de apotheker met witte

jas en hoge hoed; als peken en meken verklede mannen, waarvan de tweede een mandje eieren droeg. Hierna volgden de 'ezels', deze waren vernuftig gemaakt van hout, bespannen met doek en hingen met riemen om de schouders van hun 'berijders'. Ze maakte rare sprongen of sloegen op hol, tot grote hilariteit van de toeschouwers langs de route. Ook was er nog een boer die een karretje trok met hout en stro met daarop een koekepan en versierd met namaakbloemen. Er werd op straat een vuurtje gestookt, waarboven een omelet werd gebakken.

Het feest was nu goed op gang. Het was een mooie onderbreking van het saaie leven van alledag. Soms vielen deelnemers zieltogend ter aarde, maar gelukkig waren de dokter en de apotheker snel ter plaatse om de diagnose te stellen en medicijnen toe te dienen, zodat ze binnen de kortste keren weer op de been waren.

De haan, die intussen was gedood, werd aan zijn poten opgehangen aan een stok boven een soort draaimolen, die bestond uit een plank die was bevestigd op een karrewiel en met zijn as stevig in de grond was gezet. De kapitein en de sergeant mochten als eersten beginnen met hun poging om de haan te ont-hoofden. Ze gingen elk op een uiteinde van de plank zitten en de draaimolen werd in beweging gebracht. Als ze genoeg vaart hadden zwaaiden ze met hun sabels naar de hanenek. Lukte het hen niet de haan te ont-hoofden, dan waren de volgende deelnemers aan de beurt. Om het spel iets langer te laten duren werd meestal een ijzerdraad door de bek en de hals van de haan gestoken. Degene die het lukte om de kop van de haan af te slaan werd tot 'koning' uitgeroepen en mocht een 'koningin' uitzoeken onder de jonge meisjes uit het dorp. Het paar werd gekroond met kartonnen kronen, die versierd waren met bladtin en bloemen. Daarna hieven de haan-kappers onder begeleiding van de fanfare de Brabançonne aan. De feestelijkheden gingen door tot de volgende dag en het 'koning-spaar' leidde de groep langs alle bierhuizen die hadden meegedaan. Tenslotte eindigde de dag met een feestelijk maal.

EIGEN HAARD

In het vorige mededelingenblad stond een artikel over haarden. Een haard die nog steeds veel wordt gestookt is de open haard, de directe opvolger van het open vuur van vroeger. Voor het branden gebruikt men tegenwoordig alles wat voorhanden is. Ooit was dat kennelijk anders, zo blijkt uit onderstaand heel oud rijmpje.

*Bewaar de blokken tenminste een jaar
en je beukehout brandt helder en klaar.
Ook kastanjehout brandt zo wordt gezegd,
slechts als het een tijdje wordt weggelegd.
Berke- en vurehout branden te fel,
laaien hoog op en verassen te snel.
Op het hout van de meidoorn,
haar blokken en takken,
wordt, zegt men, het zoetste brood gebakken.
Als kerkhofstof brandt olmehout;
zelfs de vlammetjes zijn koud.*

*Kriebelende kelen en tranende ogen
door de bittere rook van die ranke, hoge
populier; terwijl appelhout als met odeur,
als met wierook de kamer vervult van zijn geur.
Eiken en esdoorn, mits droog en oud,
verdrijven heel snel de winterse koud'.
Maar essehout, of het nat is of droog
warmt de pantoffels van laag en van hoog.*

Wat nu tot industrieterrein wordt omgevormd, was vroeger het domein van deze boer.

FEITEN UIT DE LAATSTE OORLOGSJAREN

In juni jl. ontving onze vereniging een brief van de heer J. Hoogendoorn uit Laren, geboren in 1924, als zoon van Jan Hoogendoorn, de melkhandelaar van de Nieuweweg. Hij wist nog iets te verhalen over het laatste jaar van de oorlog. Hier volgt zijn verhaal:

In de herfst van 1944, toen Delmee Hotel 'De Zwaan' exploiteerde, is daar op zolder onder de hanenbalken het Strijdend Gedeelte van de Nederlandse Binnenlandse Strijdkrachten Giesendam tot stand gekomen. De leiders waren W. de Graaff (gemeente-secretaris) en Jan van der Giessen uit Buitendams. Door een 'Jan Snor' zijn wij daar o.a. geïnstrueerd in het gebruik van stenguns e.d. Na de bevrijding bleek deze 'Jan Snor' de bekende Maarten

Schakel te zijn, die commandant Alblasserwaard was. Het praktisch oefenen met springstof en wapens vond plaats achter in de polder; een klein groepje verzamelde zich voor spertijd bij die boerderij achter in de Oranjestraat, ging 's nachts op pad en bleef daar tot de ochtend. De groep werd op vrijdag 4 mei 1945, kort na de middag, door een koerier gewaarschuwd bijeen te komen in de grote schuur bij de Adriana-hoeve van Korevaar in Binnendams. De wapens werden in orde gebracht en er werd op nadere instructies gewacht. Een paar maal kwam er een koerier, maar uiteindelijk kwam het bericht dat de groep zich moest verspreiden. Jan Beusekom, die dichtbij woonde, zou met de wapens in de hoeve blijven. Waarschijnlijk door verraad is

Groet uit Giessendam

Hotel De Zwaan.

's nachts de boerderij overvallen en is Jan met de wapens meegenomen naar Hotel 'De Zwaan', waar Duitsers waren gelegerd. Hij is bepaald niet zachtzinnig behandeld, maar gelukkig is er niets ernstigs gebeurd. Hoogendoorn zelf bracht de nacht door bij Hijmersma, die woonde toen in de boerderij 'De Verkeerde Wereld' en werd 's morgens geroepen om zo snel mogelijk naar een boerderij in Schelluinen te gaan en daar verder te wachten. De groep was geheel verspreid en op zondag kwam het bericht terug te komen naar het gemeentehuis van Giessendam, want er zou een capitulatie zijn. In de loop van de middag druppelde de groep binnen en zag Duitsers patrouilleren met hun stenguns. Aan het eind van de middag kwam er plotseling een Duitser binnen, de groep werd bedreigd en moest in de zogenaamde commissiekamer met de handen omhoog gaan staan. Het was spannend want hij zwaaide zenuwachtig met zijn revolver; plotseling ging hij weg om na een kwartiertje terug te komen met een zwaarder bewapende groep, die het gemeentehuis omsingelde. Op dat moment kwam er een Duits officier op een motorfiets en sprak met hen. De officier kwam binnen, vroeg naar onze papieren en zei te weten dat er groepen BS konden zijn en dat er mee samengewerkt kon worden. In de loop van de avond (6 mei) werden de wapens opgehaald en werden er afspraken gemaakt voor patrouilles in de nacht van 6 op 7 mei. Het wemelde van Duitse patrouilles en wachten. De groep werd verantwoordelijk gehouden voor rust onder de bevolking en mocht op straat. Het was een idiote ervaring om in die nacht zo nu en dan de straat op te lopen en zodra je Duitsers hoorde, ORANIEN te roepen waarna je door mocht lopen. Op maandag zijn de Graaff en Hoogendoorn naar de Ortskommandant gegaan en hebben op zijn zwaar bewaakte kamer een aantal nadere afspraken gemaakt, o.a. dat zij 'binnen' zouden blijven. Op dinsdag 7 mei werd het rustiger. De groep sliep in die tijd op de zolder van het gemeentehuis. Na enkele dagen is Hijmersma aangewezen als waarnemend burgemeester.

Uit het boek 'Verzet in en om Dordt', een kort stukje over de 6e compagnie, die dus onder leiding stond van M.W. Schakel, alias 'Jan Snor'.

Het ontstaan van de zesde compagnie was een late en moeilijke geboorte. In zijn rapport van 8 maart 1945 deelde de compagniecommandant aan zijn districtcommandant mede: "de noodzakelijke organisatorische werkzaamheden zijn binnen het resort van de 6e compagnie-mijns inziens-voltooid". De compagnie telde toen 261 man. Het samenstellen van deze compie was geen eenvoudige opgave. Er was eigenlijk niets. Slechts hier en daar een kern van bewapende mannen. Kernen, die vaak van elkaars bestaan niet afwisten. Verder waren er de L.O.-werkers, de mensen van de illegale pers, 'Vrij Nederland' en 'Trouw' aan de spits; wat vrije werkers en nog enkele speciale groeperingen. Tenslotte het geraamte van de O.D. Bij deze laatste waren de leidinggevende functies meestal bezet door oud-officieren; er werd door enkele onderdeeljes van dit geraamte flink georganiseerd, doch het geheel maakte ontegenzeggelijk een echt geraamt-indruk, dood en dor, klapperend, maar levenloos. Speciaal met de O.D. heeft het Strijdend Gedeelte (S.G.) in zijn opbouw menig robbertje uitgeknokt. Wat de oorzaken waren, c.q. de hoofdschuldigen, laat ik liever in het midden. Waar twee kijven, hebben er twee schuld. En ongetwijfeld zal de rivaliteit tussen de opperste legerleidingen van de O.D. en het S.G. op de onderdelen haar nadelige invloed hebben doen gelden. Al met al een onverkwikkelijke geschiedenis. Evenwel de 6e compagnie kwam er. En de 6e compagnie heeft laten merken dat ze er was! Na een tijd van veel gepraat om bestaande tegenstellingen te overbruggen, geschilpunten te beslechten, locale concurrenten samen te bundelen, is er onder leiding van de compagniecommandant een compagnie ontstaan, die -en dat is zeer belangrijk- een hechte eenheid vormde en is er een tijd gekomen van hard werken, van weinig praten en veel doen. Het is ondoenlijk om alles wat deze compagnie deed en beleefde te beschrijven. Waar op gewezen moet worden is het feit, dat tot de 6e compagnie de best geoefende jongens behoor-

den. Er werd in de Alblasserwaard dan ook druk geoefend. In de kerk van Groot-Ambers sprongen de jongens met hun stenguns, terwijl de instructeur op de preekstoel stond. Boerenschuren, varkenshokken, de consistorie in Hoornaar, arbeidershuisjes in Slingeland, gastvrije boerderijen in Ameide en Ottoland, waren allemaal oefenplaatsen van de zesde compagnie.

De boer in Giessendam schudde de verweerde kop, toen hij 's morgens maar de helft van een knotwilg terugvond. "Lelijke houtdieven...!" Hij wist niet -gelukkig maar- dat de jongens van "de zesde" met springstoffen bezig waren geweest. De rustige bevolking van Goudriaan schrok in een late avond op van het geratel van machinegeweren. "De moffen zijn weer bezig...!" En men schoof wat dichter bij elkaar onder de ouderwetse schouw. Ze wisten niet -gelukkig maar- dat de jongens van "de zesde" schietoefeningen hielden. Het ging -o zeker- primitief, omzichtig, ondergronds, maar de zesde werd geoefend en stond rondom klaar voor de strijd.....die nooit zou komen.

Onderstaande artikelen schreef de heer Hoogendoorn kort voor en na de bevrijding in een regionaal, illegaal blaadje:

OP TEN STRIJDE!

Laat deze oproep schallen langs dorpen en steden van ons Nederland, laat hem doordringen tot in de regeringsgebouwen, werkplaatsen en tot ieder individueel. Ja, want terwijl onze bondgenoten en bevrijders naderen, dreigt er in het nog bezette gedeelte van Nederland een machtige vijand terrein te winnen, die in een snelle strijd verslagen moet worden willen we ons Nederland redden. Sinds de Dolle Dinsdag leeft de bevolking ten noorden van de grote rivieren als in een zenuwslopende roes naar nieuws, steeds maar nieuws over bevrijding en verlossing. Onze weerstand wordt ondermijnd door honger, door angst voor de bezetter en zijn afschuwelijke maatregelen. Door de materiële nood van ons volk is het verschil tussen 'mijn en dijn' zeer klein geworden. Het woord 'nood-recht' is een dekmantel geworden voor oneerlijke handelingen. Het uitzuigen van landgenoten door middel van de zwarte handel tiert welig, door de grote nood. Langzaam worden onze zenuwen gebroken, langzaam is onze energie verbruikt, hoe weinig interesseren we ons momenteel voor zaken, die vroeger onze volledige belangstelling hadden. Tegen die aansluitende nieuwe machtige vijand in de gedaante van morele ontredde en groeiende onverschilligheid moet gestreden worden en zonder pardon. De nieuwe tijd lacht ons tegen, de opbouw van ons Vaderland heeft ons nodig, laten we paraat blijven en de grootste zelf-discipline in acht nemen. Nu vooral moeten wij ons zelf blijven en ons geweten laten spreken in plaats van het moedwillig te laten verstikken, omdat we niet willen vechten tegen ons zelfzuchtige "Ik". Na deze strijd kunnen we weer komen tot een geestelijke en morele herbewapening, dan pas kunnen we ons weer gaan mobiliseren tegen die vijand van ons Nederlands Volksbestaan en ten strijde trekken om hem te verslaan, waarna we weer aan de opbouw van ons geliefd Vaderland kunnen beginnen.

NED. BINNENLANDSCHE STRIJDKRACHTEN
Interior military forces of the Netherlands

Bij dezen wordt verklaard dat
This is to certify that

Naam
Surname **Hoogendoorn,**

Voornaam
Christian name **Jan**

Persoonsbewijs No. H. 16
Identity-card Nr. 2172

Adres
Address **HARDINKVELD**
Nieuwe weg 64

Behoort tot
Belongs to **B.G.**

Onderdeel
Army-unit **6-II-1**

Functie-Rang
Function-Grade

De Gewestelijke Cdt. v. d. Ordedienst (O.D.)
The Regional Commander "Ordedienst" (O.D.)

Op last
By order *Payl*

Datum van afgifte
Date of issue *1944*

STOETSGROEPEN
NBS
DORRECHT
Stempel
Seal
DISTRICTS.
Cdt.

VRIJHEID! EN NU?

5 Mei 1945, op deze onvergetelijke dag in de Nederlandse geschiedenis vaart een siddering van niet te verwerken geluk door de Nederlandse bevolking. Het woord 'vrijheid' is werkelijkheid geworden. De grootste waarde voor een krachtig en levenswaardig volk is het Nederlandse volk in handen geven, namelijk haar vrijheid, het recht tot eigen meningsuiting.

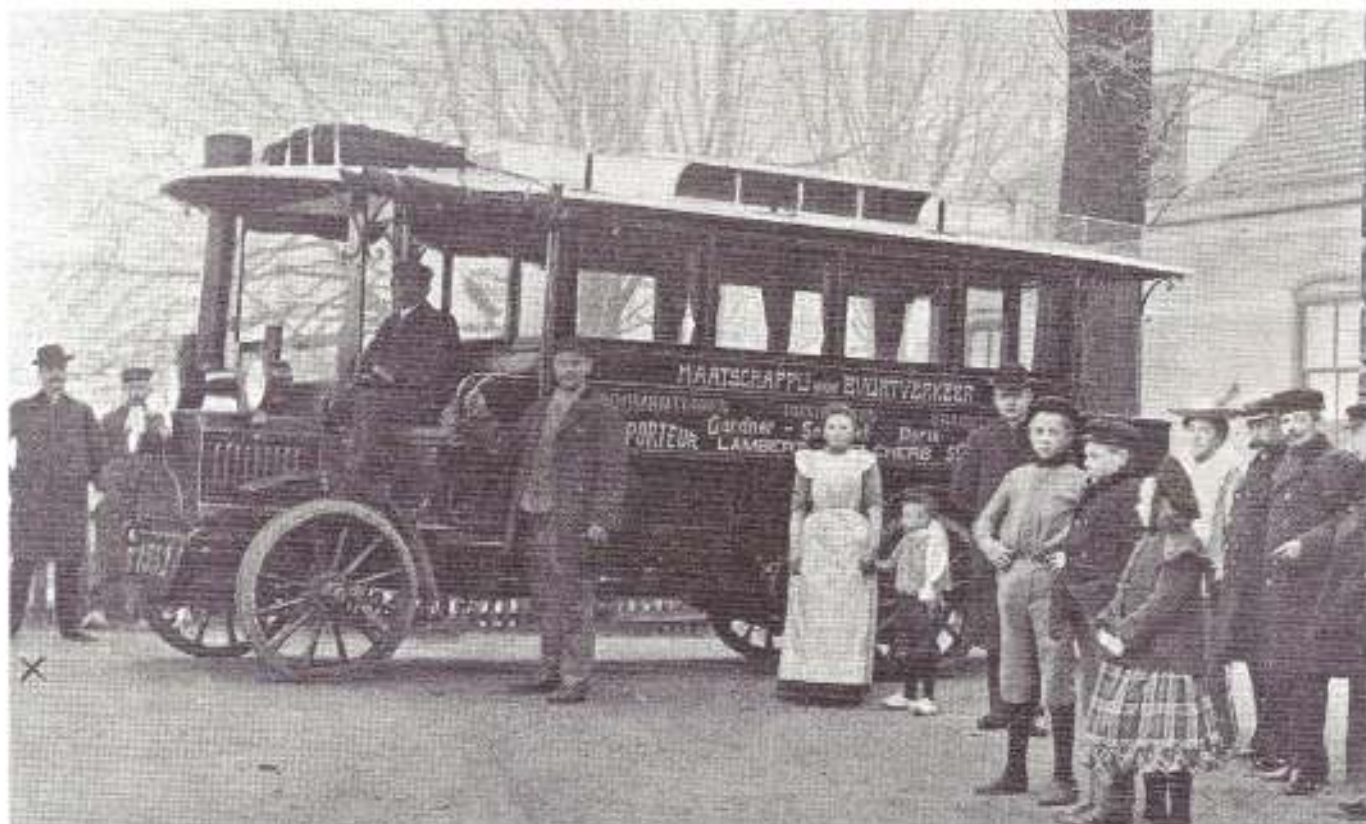
Als een mooie mecano-doos in handen van een kind, zo viel de vrijheid plotseling weer in ons midden. We kunnen er mee bouwen, we kunnen er mee spelen en het kapot maken! Bij elke mecano-doos hoort een handleiding om iets tot stand te kunnen brengen en bij een plotseling verkregen vrijheid?

Na 5 jaar van knechting, terrorisering en ontreding is ons volk herrezen en wat nu?

Nu moeten wij bouwen, niet spelen, nee steeds bouwen, bouwen. Het zal een moeizame en zware opbouw worden. Het langzaam stijgende pad zal geplaveid zijn met grote

teleurstellingen. Maar het begin moet dadelijk gemaakt worden en de handleiding is aanwezig, waarna wij nu moeten werken, willen we niet afbreken. Wat er van ons Nederlandse volksbestaan na 5 jaar vernieling is overgebleven mag niet verder verwoest en verstrooid worden, nee alle restanten moeten verzameld worden en klaar gemaakt, om voor zover mogelijk, verwerkt te worden in het nieuwe Nederlandse staatsgebouw. Een algehele restauratie van het pompeuze bouwwerk van 1940 wensen wij niet, wij moeten een nieuw, hecht en degelijk gebouw krijgen.

Kritiek komt er en is er reeds, maar geeft opbouwende kritiek dan kunnen de fouten verbeterd worden, geeft geen afbrekende kritiek, werkt allen mede dan kan iets goeds tot stand komen, maar blijf niet zitten 'kankeren', terwijl anderen moeizaam zwoegen en de juiste structuur zoeken. De Nederlandse Leeuw is gewond, maar hij staat reeds op. Weldra zal hij zijn klauwen scherp en onze geliefde driekleur weer voeren. Volgt dan zijn vaandel in verenigde samenwerking om te komen tot een volledig herstel van ons land.

Openbaar vervoer in vroeger tijd.

RECENSIES

De ondervermelde boeken zijn *niet* verkrijgbaar bij onze vereniging. Ze worden besproken om u kennis te laten nemen van wat er aan boeken verschijnt, die raakvlakken vertonen met onze doelstellingen.

VERGAARD - BEWAARD - BEHEERD; Het cultuurbezit van het Hoogheemraadschap van de Alblasserwaard en de Vijfheerenlanden.

Enkele maanden geleden verscheen er een schitterend boek, samengesteld door de heren A.J. Busch, S. van Harten, W.F. Kalkwiek, H.A. de Kok en D.L. van der Kooij. Niet alleen de uitvoering is prachtig, tevens de inhoud is het meer dan waard om het in bezit te hebben. Het boek behandelt, na een beknopte geschiedenis van het Hoogheemraadschap, achtereenvolgens de grote culturele waarde hebbende bezittingen; de gebouwen en molens, de schilderijen, de waterschapskaarten, de wapens van de waterschappen, de hensbekers en de drinkspreukenboeken, de glazencollectie en de bodebussen. Het is een 'must' voor iedere bewoner van de streek om dit boek in huis te hebben!

144 pag. - geïllustreerd - ISBN 90 9008450 9 - verkrijgbaar bij het Hoogheemraadschap, Molenstraat 32 te Gorinchem - f 50,00 - Bestelling kan ook door overmaking van f 55,00 (incl. verzendkosten) op giro 2862529 van het Hoogheemraadschap o.v.v. 'boek'.

Feest - Feestvieren in Nederland door de eeuwen heen

Over dit normale, maar vaak onbeschreven gebeuren heeft Inez van Eijk een boek geschreven, waarin zaken als bruiloft, ondertrouw, verloving, jubilea, verjaardagen, geboorte- en doopfeesten aan de orde komen. In een volgend hoofdstuk richt zij zich tot de feesten door het jaar heen, beginnend met oud en nieuw en eindigend met het kerstfeest.

In het boek wordt ook aandacht geschonken aan volksvermaken en festivals, markten, kermissen, koninginndag en de overal nog gevierde bevrijdingsfeesten. Een interessant boek, dat vooral veel over de achtergronden vertelt.

128 pag. - geheel in kleur geïllustreerd - ISBN 90 215 2494 5 - Kosmos-Z&K Uitgevers, Utrecht - f 39,90 - verkrijgbaar in de boekhandel

Die oude Biesbosch

Samen met J.M. van der Esch en L.D. in 't Veld schreef P. Verhagen een boek over 'mensen in een bijzonder landschap'. Het zijn vooral sfeertekeningen, die stuk voor stuk laten zien hoe het leven in de Biesbosch was.

Een hard bestaan, maar dat hadden vroeger velen. Het uitermate goede fotowerk en de bij Verhagen gebruikelijke tekeningen verduidelijken veel.

116 pag. - geïllustreerd - ISBN 90801993 2 X - Uitgeverij de Stroombaan, Papendrecht - verkrijgbaar in de boekhandel - f 29,95

Caravannen door de tijd

Een boek dat de historie beschrijft van bekende Europese merken en modellen caravans. In de door Henk Kroon geschreven tekst zijn ook allerlei andere wetenswaardigheden opgenomen. De foto's completeren het geheel.

De in het boek verklaarde herkomst van de naam (een afleiding van het Perzische 'karwan', een samen reizend gezelschap) is echter ver onder de maat. Caravan komt gewoon van het Engelse 'to carry a van', oftewel het meesleppen van een (woon)wagen. Maar dit is dan ook de enige ommissie in het boek. Leuk!@[r] =

168 pag. - geïllustreerd - ISBN 90 201 2942 2 - Kluwer Bedrijfsinformatie BV - Deventer, 1995 - f 49,50 - verkrijgbaar in de boekhandel

Dordt in de kaart gekeken

Een pracht boek op groot formaat met tal van kaarten en aanverwante prenten. De bestudering van de vele opgenomen kaarten doet elke keer weer iets nieuws ontdekken. Het boek is verdeeld in 5 hoofdstukken. Eerst een soort inleiding door de samensteller, Wim van Wijk, waarna vervolgens de houthandel, de havens, de molens en de buitenplaatsen worden behandeld. Echt iets om te hebben.

152 pag. - ISBN 90 6630 477 4 - Waanders BV - Zwolle 1995 - f 45,00 - verkrijgbaar in de boekhandel

Binnenvaart in oorlogstijd

Zoals veel branches ter gelegenheid van de 50ste bevrijdingsdag in de picture hebben gestaan, heeft ook de binnenvaart aandacht gekregen. Van Barend de Lange verscheen een boek dat de moeilijkheden van de schippers in de jaren 1940-1945 beschrijft. Het boek blijft echter niet beperkt tot deze vijf jaren, maar behandelt ook de tijd vanaf de crisis voor de oorlog tot aan de wederopbouw erna. Interessant.

158 pag. - illustraties - ISBN 90 557 7001 9 - Kluwer Bedrijfsinformatie BV - Deventer 1995 - f 49,95 - verkrijgbaar in de boekhandel

Voedsel en honger in oorlogstijd 1940-1945

Met als ondertitel 'Misleiding, mythe en werkelijkheid' schreef Gerard Trienekens een boek over het voedselprobleem in de oorlog. Enerzijds was er de onmogelijk-

heid van aanvoer overzee en anderzijds aten de Duitsers mee. Waarom ging het tot aan de hongerwinter redelijk goed en waarom ging het ineens niet meer? Dit boek geeft antwoord op deze vraag en vele andere.

176 pag. - illustraties - ISBN 90 215 2535 6 - Kosmos-Z&K Uitgevers
- Utrecht 1995 - f 24,90 - verkrijgbaar in de boekhandel

Sluizen en stuwen

In de serie 'Bouwtechniek in Nederland' verscheen als vijfde deel een uitgebreid werk over de sluizen en stuwen in ons land, zoals die tot 1940 werden gebouwd. Naast deze bouw komen ook de werking en de constructie aan de orde. Leerzaam, vooral ook omdat auteur G.J. Arends de lezer zaken toont, waaraan je oog normaliter voorbijgaat.

280 pag. - geïllustreerd - ISBN 90 6275 700 6 - Delftse Universitaire Pers - Delft 1995 - verkrijgbaar in de boekhandel

In de tuin

In eerste instantie zou je denken dat een dergelijk boek niet thuishoort in dit blad. Dit 'natuurboek' vormt daar een van de vele uitzonderingen op. Elk plaatje in het boek doet denken aan iets uit je eigen historie. Tuinarchitecte Jacqueline van der Kloet laat de aandacht van vroeger voor de tuin weer terugkomen. Als iedereen hier die een tuin aan te leggen had dit boek zou kennen, zouden we in een schitterend dorp wonen.

176 pag. - geïllustreerd - ISBN 90 70672 08 1 - Uitgeverij Spaarnestad - Haarlem 1995 - f 49,50 - verkrijgbaar in de boekhandel

In smart zult gij uw kinderen baren

Al vanaf zeer jonge leeftijd is een kind nieuwsgierig naar waar hij vandaan komt. De ouderen rondom het kind heen hebben heel de geschiedenis door geprobeerd om de waarheid heen te draaien. Het wemelde immers van de taboes. Maar ook over het zwanger raken, de bevalling en alles wat er bij de voortplanting aan de orde komt, zijn tal van verhalen bekend. Al die opmerkelijke opvattingen zijn door Sonja Damstra-Wijmenga in dit boek verzameld.

240 pag. - geïllustreerd - ISBN 90 5352 209 3 - Uitgeverij Boom - Meppel 1995 - f 37,50 - verkrijgbaar in de boekhandel

Ver van de bewoonde wereld

Ad Mol beschrijft in dit boekje de geschiedenis van het Biesboschmuseum in Werkendam. Jammer dat hij zich daarbij teveel houdt aan de organisatorische kant van de zaak en de interessante informatie over wat er te zien is laat liggen.

96 pag. - geïllustreerd - ISBN 90 800955 5 9 - Vêrse Hoeven Uitgeverij - Raamsdonksveer 1995 - verkrijgbaar in de boekhandel

Zalm vernomen

Opnieuw een ode aan de riviervisserij, nu van de hand van journalist Piet Hartman, die zelf nog vissersbloed heeft. In het boek wordt de alleraardigste Woudrichemse visserij verhaald. Leuk om te lezen. Waardig om te hebben!

216 pag. - geïllustreerd - ISBN 90 800955 7 5 - Vêrse Hoeven Uitgeverij - Raamsdonksveer 1995 - verkrijgbaar in de boekhandel

Niet uit zucht tot praalvertoon of weelde

In de Gorcumse Monumentenreeks verscheen een boekje over zes eeuwen stadhuizen in Gorcum van de hand van Tineke Cerutti-Uijen. Wat een fraai boekje! Veel informatie in weinig bladzijden.

44 pag. - geïllustreerd - ISBN 90-70544-10-5 De Stichting Merewade, Postbus 548, 4200 AM Gorinchem / 12,50

Hendrik van Hoogdalem 1898-1970 - Een veelzijdig Gorcumer

In de Historische Reeks Oud-Gorcum nr. 9 1995 verscheen dit goed gedocumenteerde boekje van een bekende Gorcumer. Dat een amateur-historicus niet amateuristisch hoeft te zijn, blijkt wel uit dit interessante boekje.

74 pag. - geïllustreerd - Historische Vereniging Oud-Gorcum

Oranien-Nassau, Die Niederlande und das Reich

Beiträge zur Geschichte einer Dynastie, Niederlande-Studien 13

Heraus gegeben von Horst Lademacher und Loek Geerads.

Het is duidelijk dat de Historische Vereniging zelfs uit Duitsland boeken ontvangt om van een recensie te voorzien. Dit zeer goed gedocumenteerde boek van een stuk gezamenlijke geschiedenis van Oranje en Duitsland, is het lezen meer dan waard!

- niet geïllustreerd - ISBN 3-8258-2276-1

berichten hun raad begin 1948 naar aanleiding van deze brief, die begint met een theoretisch verhaal over de wettelijke gronden om te komen tot een grenswijziging.

Men schrijft hierin onder meer:

'Wij kunnen niet nagaan welke ernstige pogingen te dezer zake in 1932, 1935 en 1939 zijn aangewend..'

En: '...dat het verzoek van de raad van Giessendam voor de gemeente Hardinxveld onaanvaardbaar is... Een overgang van dit gebied... zou de ontwikkeling van de gemeente Hardinxveld (...) volmaakt tot stilstand brengen'.

In het slot van de brief aan de raad komen B en W tot de conclusie dat Giessendam uit twee delen bestaat. Het ene deel is georiënteerd op Hardinxveld, 'terwijl de belangen van het andere deel meer parallel lopen aan Giessen-Nieuwkerk en Peursum'.

Uit dezelfde brief blijkt dat er al in 1921 dergelijke plannen waren.

De provincie Zuid-Holland komt tot de conclusie dat grenswijziging wel noodzakelijk is, maar dat 'meer ingrijpende maatregelen nodig zijn'. Hierbij wordt de mogelijkheid genoemd om Hardinxveld en Giessendam samen te voegen, maar om het agrarische deel van Giessendam te voegen bij een nieuw te vormen gemeente.

Later wordt een mogelijke naam voor de nieuwe gemeente genoemd: Giessenmonde. Ook wordt voorgesteld om enkele kleine grenscorrecties uit te voeren (bij Schelluinen en bij Sliedrecht). Daarnaast zullen Giessen-Nieuwkerk en Peursum worden samengevoegd tot de nieuwe gemeente Giessenkerken. Hierbij is het de bedoeling om Giessen-Oudekerk aan deze nieuwe gemeente toe te voegen.

De gemeente Hardinxveld gaat vrij snel akkoord met het voorstel van de provincie.

In Giessendam ligt dit heel wat moeilijker. Niet iedereen blijkt het met de samenvoeging eens te zijn. Er ontstaan actiecomités.

De vereniging 'Giessenoudekerks Belang' wordt opgericht. Behalve dat men Giessen-Oudekerk niet wil afstaan, is er de vrees dat Boven-Hardinxveld de boventoon zal gaan voeren in de nieuwe gemeente.

Het was het begin van een 'strijd' die enkele jaren zou gaan duren. Een veel besproken gebeurtenis uit die tijd is de hoorzitting in het Scheveningse Kurhaus. Maar ook in het eigen gebied werden de meningen duidelijk geventileerd.

Met pamfletten en acties lieten de Giessen-Oudekerkers hun mening weten.

Op de buurt van Giessen-Oudekerk verscheen een spandoek: "Wij blijven trouw aan onze stam - Oukerk hoort bij Giessendam".

Een andere leus was: "Het moet blijven Giessen en Vliet - Betere grenzen zijn er niet".

In totaal werden in de jaren 1954 en 1955 82 borden en aanplakbiljetten met leuzen en rijmen geplaatst.

Dit alles kon niet voorkomen dat het voorstel op 25 april 1956 in de Tweede Kamer werd behandeld. De 'halve bevolking' van Giessen-Oudekerk was op het Binnenhof aanwezig. Velen keerden na afloop teleurgesteld naar huis, want per 1 januari 1957 zou het voorstel van de Gedeputeerde Staten ingaan en zou de nieuwe gemeente Hardinxveld-Giessendam ontstaan.

Dit betekende tevens dat er voor beide voormalige dorpen sprake was van een sociaal-economische koerswijziging, waarmee de basis werd gelegd voor de ontwikkeling naar industriegemeente. Door het feit dat er van 1948 tot 1957 een jarenlange onzekerheid bestond over de samenvoeging is er op verschillende terreinen achterstand ontstaan. De behoefte om deze achterstand snel in te lopen heeft aan de industriële ontwikkeling een belangrijke bijdrage geleverd.

Misschien heeft de maker van de volgende protestrijm dit wel geweten:

*Laat Oudekerk in vrede leven
Bij Giessendam en Hardinxveld
Dan lacht de toekomst ons weer tegen
Maar wordt het vonnis zo geveld
Dat z'ons naar Nieuwkerk transporteren
Trots zwaar protest en tegenstand
Dan wil ik vragen mijne heren
Klopt dat wel in een democratisch land.*

Het bestuur wenst u allen goede kerstdagen en een gelukkig nieuwjaar

Dat het al heel lang een goede gewoonte is om elkaar een gelukkig nieuwjaar te wensen blijkt uit bijgaande wens, die -naar we aannemen- door Maria aan een paar ooms is geschreven.

Waarde Ooms

Mijn pligt gebiedt mij, dat ik heden,
U met oprechte Zegenbeden
Ontmoet, bij d' aanvang van dit Jaar.
Gods goedheid die het al kan schenken,
Wil u dit Jaar in gunst gedenken,
Zijn zorg behoed' u voor gevaar,
Voor smart en droefheid, druk en lijden;
Zijn milde gunst wil u verblijden,
U schenken al het noodig goed:
Vooral wil Hij genade geven,
Om dankbaar tot Zijn eer te leven,
En reinig U in Jezus bloed

Dit wenscht hartelijk
Uw opregt liefh. Nicht

Maria van Hof-wegen

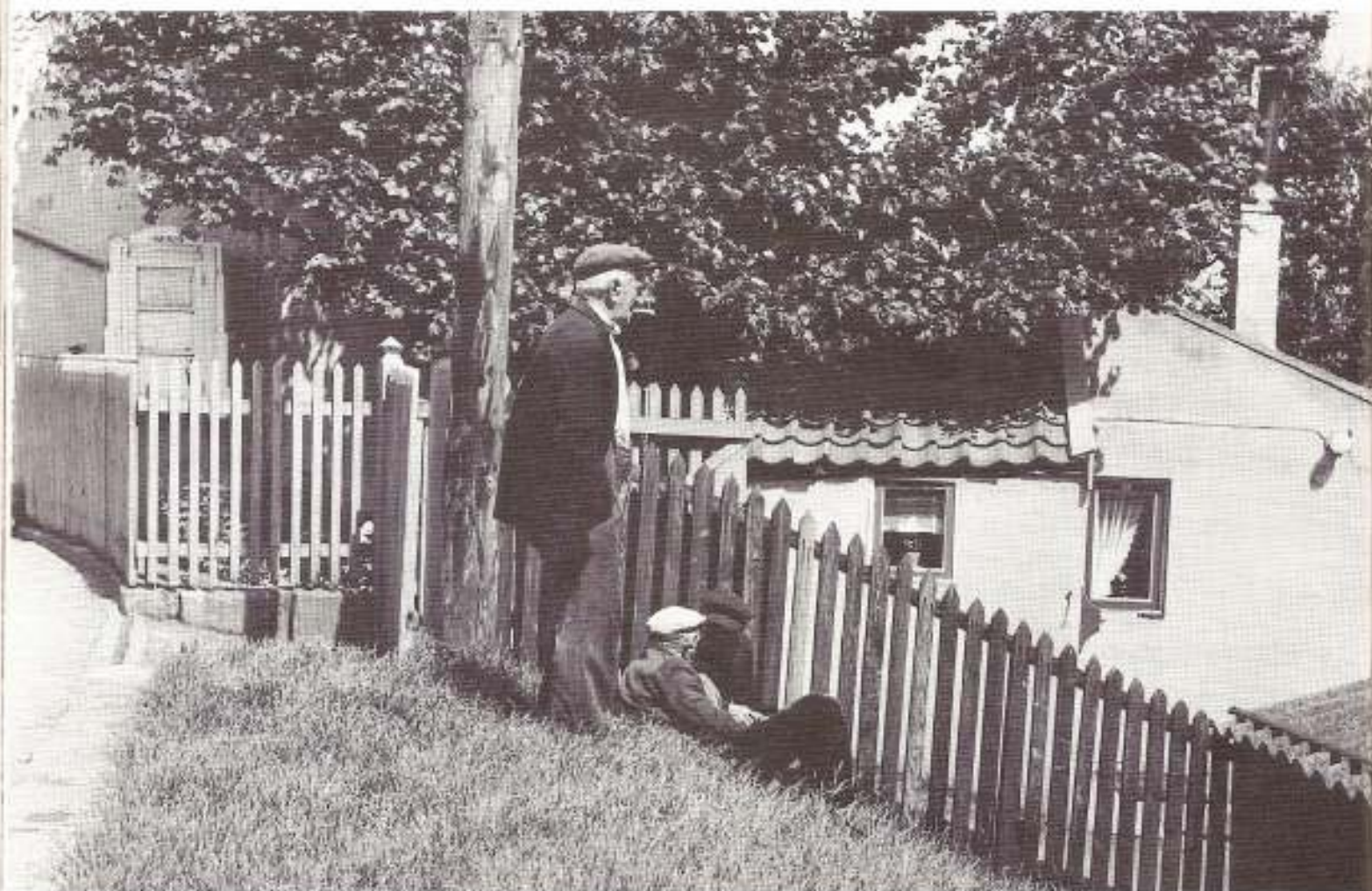
Molenaarsgraaf
den 1 January
1853

Een nieuwjaarsgroet uit 1853.

INHOUD

Van de voorzitter	1
Informatie penningmeester	2
Kroniek van Hardinxveld-Giessendam (vervolg)	3
Juffrouw Wolterbeek, vroedvrouw te Hardinxveld	5
Familiegraf Wisboom	10
Geoniemen	12
Vanuit het bestuur	14
Wassen, vroeger en nu	17
Dierkwellende spelen	19
Eigen Haard	22
Feiten uit de laatste oorlogsjaren	23
Recensies	27
1957: De samenvoeging van Hardinxveld en Giessendam	29

Leuk kiekje aan de dijk.

UITGAVEN IN DE HISTORISCHE REEKS EN SPECIALE UITGAVEN DIE NOG DOOR DE HISTORISCHE VERENIGING GELEVERD KUNNEN WORDEN

HISTORISCHE REEKS

Buitendams 4 (1778-1978)	f 5,00
Molens van Hardinxveld-Giessendam	- 8,50
Den Eendenbout (opgraving in een woonheuvel)	- 8,50
Makelaars van Hardinxveld-Giessendam	- 8,50
Buitendams 118 (Giessendamse boerderij)	- 12,00
700 Jaar Dam	- 7,00
Rondom de Giessen (uit de krant van Floor de Ruiter)	- 14,50
Swets tabak en daar blijf ik bij	- 14,50
Hardinxveld en Giessendam in de Franse Tijd	- 12,50
Café Schalk	- 12,50
De Hongerwinter	- 14,50
De Hennepteelt	- 9,75
Het kleine monument in Hardinxveld-Giessendam	- 12,00
Gemeentehuizen van Hardinxveld-Giessendam	- 5,00
Aart van Bennekum, kunstenaar	- 15,00
Herinneringen aan oorlogstijd	- 15,00
100 Jaar Nederlandse Protestantenbond	- 14,50
levers tussen Kaoi en Kloeve, deel II	- 15,00
Uit de pen van tante	- 15,00
Schuttevaer en Binnenvaart	- 10,00
De Crisisjaren in Hardinxveld en Giessendam	- 16,50
Vrouwenrecht en Liberalisme aan de Merwedijk	- 14,50

SPECIALE UITGAVEN

Het Verleden, Nu (fotoboek)	- 25,00
Een wandeling door Binnendams	- 15,00
Van Geslachte tot Geslacht	- 35,00
Hardinxveld en Giessendam, van vissers- en hoepmakersdorpen naar industriegemeente	- 40,00
Hardinxveld en de riviervisserij	- 45,00
Van hondekarren en hobbelsbussen	- 5,00
Anders nog iets(neringdoenden en bedrijven)	- 5,00
Dr. Aris Graftdijk, Photographie	- 25,00
Herberg 'De Zwaan'	- 35,00
De Heggen en de Steggen	- 12,50
Wonen aan Giessen en Merwede	- 30,00

ALLE UITGAVEN, TENZIJ UITVERKOCHT, ZIJN VERKRIJGBAAR OP DE VOLGENDE ADRESSEN:

- Historisch Informatie Centrum Buitendams 4	elke zaterdagmorgen van 10.00 - 12.00 uur
- IJzerwinkel van de heer Coenraads Rivierdijk 344 Boven-Hardinxveld	tijdens openingstijden van de winkel
- Secretariaat Historische Vereniging Buitendams 77	maandag t/m zaterdag
- Museum De Koperen Knop Binnendams 6	woensdag- t/m zaterdag van 13.00 - 17.00 uur